

OSMANLI DÖNEMİNDE OKUNAN KİTAPLARDAN HASAN NÜZHET EFENDİ’NİN LETÂ’İF-İ ESNAF’I

Hasan Nüzhet Efendi’s Letaif-i Esnaf which was read at Ottoman Era

Erhan ÇAPRAZ*

Gazi Türkiyat, Bahar 2018/22: 127-166

Öz: Letaifnameler, Osmanlı dönemi mizah geleneği için çok önemli bir konuma ve işleve sahiptir. Özellikle bu tarz eserlerin XIX. yüzyılda matbaa hurufatı (tipografya) ve taş baskı (litografya) yöntemleriyle basılmaya başlanması, türün geniş bir monografik kabiliyete sahip olmasını sağlamıştır. Ayrıca bu eserler her ne kadar doğası gereği ‘yazılı kültür ortamı’na dâhil edilse de esasında ‘sözelleştirme’ye bağlı olarak ‘sözlü kültür ortamı’na dönük dinamik bir yapının niteliklerini taşımaktadır. Yani bu tarz eserler, bireysel okumanın aktif rol oynadığı durumlarda bile türlü özellikleriyle muhatabını kendi ‘bağlamı’ndan tamamen koparamamıştır. Zira bu durum, öncesinde tarihi ve kolektif derinliğe sahip köklü bir ‘sözlü kültür ortamı’nın varlığından dolayı bir çeşit zorunluluğa dönüşmüştür. XIX. yüzyıl divan şairi Hasan Nüzhet Efendi’nin kaleme aldığı “Letâ’if-i Esnaf” adlı eser, Osmanlı döneminde okunan latife kitaplarından biridir. Eser, esnaflara dair latifeleri dile getirmenin yanında sözle bazı nitelikleri de bünyesinde barındırmaktadır. Aynı zamanda dönemin dili, folkloru ve etnografyası açısından da önemli bilgileri ihtiva etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı dönemi mizahı, Osmanlı’da mizahi okumalar, Osmanlı’da sözlü ve yazılı kültür, Letaifname, Letâ’if-i Esnaf, Hasan Nüzhet Efendi

Abstract: Letaifname’s have a very important position and function for humor tradition of Ottoman era. Especially, when these products were pressed by typography and lithography, these products had a very wide monographic capability. Although these products thought as a product of written culture, because of verbalizing (telling/reading the text with words), they have the characteristics of oral cultural context’s dynamism. So, these products couldn’t break off the readers/listeners own-context even individual reading had an active role. This state had an obligatory because of the presence of oral cultural context which has a historical and collective depth. Letaif-i Esnaf was a letaif (anecdote) book, which was written by Hasan Nüzhet Efendi (XIX.th century Divan poet), read at Ottoman era. This book contains some latife’s (anecdotes) about artisans and also this book has some characteristics of orality. This book also gives some important information about the language, folklore, and ethnography of that era.

Keywords: Humour at Ottoman era, reading humor texts of Ottoman, oral and written culture at Ottoman, Letaifname, Letaif-i Esnaf, Hasan Nüzhet Efendi

“Türkler, esas itibarıyla zeki, nükte ve espriye değer veren, resim yapmayı medrese men ettiği için bu zevklerini minyatürle giderirken bile çehrelerin ve hadiselerin dikkate değer hatlarını bulup çıkartan insanlardır. Karagöz gibi perde oyunları, latifelerini köylülerin de şehirliler kadar bildiği Nasrettin Hoca gibi halk filozofları vardır.”

Alphonse de Lamartine

* Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Halk Bilimi Bölümü, Nevşehir/TÜRKİYE. erhancapraz@nevsehir.edu.tr, Gönderim Tarihi: 02.08.2017 / Kabul Tarihi: 13.06.2018

1. Giriş

Lamartine göre mizah (gülmece), hadiseleri hafızalarda yaşatmanın en sağlam yoludur (Kutay 2013: 9). Mizah, sahip olduğu bu özelliği sayesinde ki asırlar boyu ‘sözel kültür geleneği’imizin en etkili ifade vasıtalarından biri hâline gelmiştir. Bu bağlamda Selçuklular, beylikler ve Osmanlılar döneminde ‘mizah’ın toplumsal yaşamda gerek sağlıklı bir iletişim ortamının sağlanmasında (Tural 1993: 116-118) gerekse ifadenin güzel ve etkili bir şekilde ‘ironi’ye dayalı değişik edebî formlara dönüştürülerek ortaya konulmasında (Ambross 2009) başat unsurlardan biri olduğunu açıkça ifade edebiliriz.

Mizah, ‘sözlü kültür ortamı’nda uzun bir süre varlığını sürdürüp kültürel hayatın ‘tarihi’ ve ‘kolektif’ belleğine iyice nüfuz ettikten sonra, matbaanın ülkemize gelişiyle birlikte yeni edebî formlar içerisinde de varlığını sürdürmüştür.¹ Bu açıdan baktığımızda gülmecenin tarihi içerisinde önce ‘yazma’ letaif külliyatlarının (Nesin 1973: 8); sonrasında ise ‘tipografya’ (matbaa hurufatı) ve ‘litografya’ (taş baskı) tekniğiyle basılarak yayılan eserlerin önemli bir yeri ve işlevi vardır. Fakat burada, sürecin ‘söz’den ‘yazı’ya ve ‘yazı’dan da ‘söz’e doğru evrilirken her iki ortamda da bir ‘sözelleştirme’ faaliyetinin ‘etkin’ olduğunu ifade etmemiz gerekmektedir.² Zira Jack Goody’nin ifade ettiği üzere burada “yazı”, sözlü iletişimin yerine geçmemektedir; sadece iletişimin gerçekleşmesi için “başka bir yol” açmaktadır (Goody 2009: 128). Bu itibarla ‘bireysel okuma’nın etkili olduğu ortamlarda/eserlerde bile, ‘sözlü kültür ortamı’na dönük ifade imkân ve vasıtalarının kullanılmaya devam ettiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla bu dönemde ‘okunmak’ maksadıyla bastırılan ‘kitaplar’ın da ‘anlatma’ya dönük bir yönü olduğunu her zaman hesaba katmamız gerekmektedir.

Bizim yazımızda ele alacağımız *Letâ’if-i Esnâf*, matbaa hurufatı (tipografya) ile basılmış bir eserdir. Eserin ulaşabildiğimiz kadarıyla aynı baskı özelliklerine sahip

¹ Lamartine, Osmanlı coğrafyasında bu tarz yeni edebî formların ortaya çıkmasında, Paris’teki Mekteb-i Osmanî’de yetişen bireylerin İstanbul’a dönerken yanlarında götürdükleri mizahi mecmuaların ve kitapların etkili olduğunu ifade etmektedir (Kutay 2013: 9). Şüphesiz bunda haklılık payı yüksektir. Fakat Anadolu’da daha Selçuklulardan itibaren tarihî, siyâsî, kültürel ve edebî niteliği haiz ‘yazma’ surette teşekkül eden eserlerin varlığını da değerlendirmelerde hesaba katmak gerekmektedir. Bu husus, ayrı bir çalışma konusu olduğu için buraya dâhil edilmemiştir. Teorik olarak buna benzer bir çalışma için bkz. Köprülü 1943: 379-522.

² Mehmet Kalpaklı’nın Evliyâ Çelebi’nin *Seyahatnâme’si* bağlamında Osmanlı kültürünün sözcelliğine dair ortaya koyduğu şu görüşler, bizim ‘sözelleştirme’ olarak vurguladığımız bu sürecin aslında esasını teşkil etmektedir: “Osmanlı kültürü özünde yazılı bir kültür değildir. Osmanlı kültürü geniş manasıyla sözel bir kültürdür. Sözel (*verbal*) terimi ile hem sözle hem yazılı anlatımı kast ediyorum. Bu, sözlüden (*oral*) farklıdır. Sözel kültür hem yazılı hem sözel anlatımı içerebilir. Sözlü ise hiçbir zaman yazıya geçmeyen anlamındadır. Bu bağlamda, ‘sözel okuryazarlık’tan bahsetmek mümkündür ki ben Osmanlı kültürünün sözel okuryazarlardan oluşan bir kitleye hitap ettiğini düşünüyorum. Burada kastettiğim, anlatılan hikâyeyi, okunan şiiri dinleyen ve anlayan büyük bir kitle olduğu, bunların sözel okuryazar olarak nitelenebileceğidir. Osmanlı kültürünün yazılı kısmı çok sınırlı bir okuryazar çevresinde kalmıştır.” (Kalpaklı 2012: 85-86). Ayrıca Tunca Kortantamer’in ‘mizah’ etrafında söylediği gibi Osmanlı’da toplumun alt ve üst katmanları arasında sanılandan çok buluşma noktası bulunması (2007: 49) bir taraftan ‘tür’e bağlı çeşitliliği artırırken, diğer taraftan söz konusu ‘sözelleştirme’ sürecinin teşekkülünü daha da hızlandırmış olmalıdır.

mevcut yedi tane nüshası vardır. Bunlardan üç tanesi Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Seyfettin Özege Salonu'nda (yer no: 0116005; 0116006; 0116007), iki tanesi Millî Kütüphane'de (yer no: EHT 1968 A 1598; EHT 1948 A 2950), bir tanesi İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda (yer no: 813.42 [1900?] 1) ve bir tanesi de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde (yer no: 66583)³ bulunmaktadır. İnternette edindiğimiz bilgiye göre bir tane nüshası da Ayşen Nazlı'nın özel koleksiyonunda yer almaktadır (<http://www.aysennazli.com/letaif-i-esnaf.html> (10.04.2017)).

Eser, küçük boyda olup, 118 mm x 163 mm ölçüsündedir. 55. sayfada biten eserin 56. sayfası boştur. Fakat esere 4 yapraklık bir ilave yapılmıştır. İlavenin ilk sayfası 56 rakamını taşımakla birlikte sonraki sayfalar 2'den 8'e kadar numaralandırılmıştır. Yani eser, 63 sayfadan ibarettir. Eserin kapağı, ince ve eflatun renkli olup, yazı ihtiva etmez. Eserin ilk sayfası boştur. İkinci sayfasında eserin adı olan "Letâ'if-i Esnâf" başlığının hemen altında "Ekmekçi" ile başlanmaktadır. Mevcut nüshalarının hiçbirinde eserin yazarı, basım yeri ve basım tarihi kaydı yoktur. Arslan Kaynardağ'ın belirttiğine göre sadece İstanbul Üniversitesi Kitaplığı kataloğunda eserin Hasan Nüzhet adında biri tarafından yazıldığına dair işaret bulunmaktadır (Kaynardağ 1992: 67).⁴

Hasan Nüzhet, XIX. yüzyılda yaşamış bir divan şairi olup *Letâ'if-i Esnâf*'ın da sahibidir (Bursalı Mehmed Tâhir Bey 1972: 284-285; İnal 1988: 1284).⁵ Dolayısıyla eser, Hasan Nüzhet Efendi tarafından yazılmış ve Osmanlı döneminde basılan kitaplar arasında yerini almıştır. Ayrıca, Hasan Nüzhet Efendi'nin yaşadığı zaman dilimini göz önünde bulundurarak eserin XIX. yüzyıla ait olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.⁶ Eserde ayrı bölümler halinde 28 tane esnafın (Ekmekçi, Kasap, Bakkal, Sebzeci, Pirinççi, Manav, Şekerci, Aşçı kadın, Mektep kalfası, Suyolcu, Kanun ustası, Hattap,

³ Ağâh Sırrı Levend de yazısında eserin bu nüshasına işaret etmektedir (Levend 1971: 44).

⁴ Kaynardağ, Hasan Nüzhet'in kimliğini öğrenmek istemiş, fakat buna muvaffak olamamıştır.

⁵ Hasan Nüzhet Efendi, 1826 yılında İstanbul'da doğmuştur. Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî üyelerinden Ahmed İzzet Efendi'nin oğludur. İlk olarak Aksaray'da Sıbyan Mektebi'nde okumuş; Mekteb-i İrfânî'de tahsilini tamamladıktan sonra Takvimhane'ye girmiştir. 1851'de Cidde mal kâtipliğine tayin edilmiştir. Maliye Meclisi'nde mümeyyiz ve müdür olarak görev yapmıştır. Daha sonra da Maliye Meclisi ve Divan-ı Muhesabat üyeliklerinde; Bursa, Halep ve Sivas defterdarlıklarında bulunmuştur. Bağda'ta maliye müfettişi iken 1890'da vefat etmiş ve burada İmam-ı Azam Türbesi civarına defnedilmiştir. Aynı zamanda bir divan şairi olan Hasan Nüzhet Efendi'nin "Letâ'if-i Esnâf" adında mizahi maksatla yazdığı letaifi ve "Zırva" isimli basılmamış manzum bir eseri vardır. "Münşeât"ı ve şiirleri bulunmakla birlikte, özellikle mizahi tarih manzumelerinde oldukça başarılı olmuş ve sevilmiştir. Tarih düşürme sanatında tarih düşürme ustası Surûri ile hemen hemen denk sayılmıştır. Latifeyi yerli yerinde sarf ettiği için latifeleri ile ünlü olmuştur. Sözlerindeki latife, hiciv ve tariz dolayısıyla devlet ricalini korkutmuş ve kendisini saydırmasını bilmiştir (Bursalı Mehmed Tâhir Bey 1972: 284-285; İnal 1988: 1284; Arslan 2014, <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2246> (15.04.2017)).

⁶ Jale Baysal'ın Osmanlı Türklerinin 1729-1875 arası bastıkları kitapları ihtiva eden kataloğunda *Letâ'if-i Elgâz* mevcutken, *Letâ'if-i Esnâf* yoktur (Baysal 2010: 174). Dolayısıyla eserin 1875'ten sonra basılmış olabileceğini söyleyebiliriz. Fakat eser, daha ziyade okuyucuların ellerinde kalıp kütüphanelere intikal etmediği için de kataloglarda yer almamış olabilir.

Kömürcü, Saka [=kuşçu], Attar, Tütüncü, Çorapçı, Haffaf, Saraç, Terzi, Berber, Hammam, Saatçi, Yorgancı, Dülger, Kürkçü, Sahhaf, Kayıkçı) mizah gayesiyle ele alındığı görülmektedir. Ayrıca eserde bir de “elsine-i hamse” ile “el” üzerine kaleme alınmış bir “kalem hesabı” bulunmaktadır.⁷

Tespit edebildiğimiz kadarıyla eser ilk olarak M. Kemal Özergin tarafından ilim âlemine tanıtılmıştır (Özergin 1966: 4276-4277). Burada eser, genel hatlarıyla ele alınarak eserin kültür tarihimiz açısından taşıdığı önem vurgulanmıştır. Yine Özergin tarafından hazırlanmış başka bir yazıyla da eserde yer alan esnaflardan ‘Ekmekçi’ türü yönlerden (“Ham madde ve yarı imal üzerine”, “Ekmek yapan ve satan esnaf”, “Kullanılan âletler”, “Ekmek imali”, “Ekmek ve çeşitleri”, “Ekmek’in vasıflanması”, “Ekmek alıcısı”, “Benzeri esnaf ve mamulleri”, “Deyimler”, “Çeşitli sözler”, “Atasözleri ve mısralar”, “Küçük düşürücü hitap” ve “Tekerleme”) incelenmiştir (Özergin 1966: 4276-4277). Araştırmacı, yazar ve aynı zamanda sahaf olan Arslan Kaynardağ tarafından kaleme alınan bir yazıyla da eser kısaca değerlendirilmiş ve eserin sadece sahaflığa ait bölümü günümüz harflerine aktarılmıştır (Kaynardağ 1992: 67). Dolayısıyla eser, bugüne kadar tümüyle ilim âleminin istifadesine sunulamamıştır. Fakat bizden önce eseri inceleyen araştırmacıların da belirttiği üzere eser, dönemin dili, folkloru ve etnografyası açısından önemli bilgileri ihtiva etmektedir.⁸ Bu açıdan çalışmada eser, bir bütün hâlinde ortaya konulmak istenmiştir. Ayrıca sosyo-kültürel bağlamına yönelik olarak ‘gelenek’, ‘bağlam’ (context) ve ‘metin’ (text) yönünden de değerlendirilmeye çalışılmıştır.

2. LETAİFNAME GELENEĞİ VE LETÂ’İF-İ ESNÂF

Sözlükte “insanları güldüren, neşelendiren hoş ve güzel söz, özellikle şaka, nükte, espri” (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi 1986: 81) anlamına gelen latife (çoğulu letaif), kavram olarak da “sözle ifade edilmesi güç ince mana”, “kalbe doğan duygu”; “güldürecek tuhaf söz ve hikâye”yi ifade etmektedir (Altunel 2003: 109). Latife ve daha sonraki adlandırılışıyla fıkra, anlatım bakımından ‘hikâye’, güldürme yönünden de ‘gülmece’ karakteri taşıdığından bu iki tür arasında görülmüştür (Levend 1971: 44).

Türk edebiyatında ilk yazılı örneklerine *Divânü Lugâti’t Türk*, *Kutadgu Bilig* ve *Dede Korkut Hikâyeleri*’nde rastladığımız latife, XVI. yüzyıldan sonra Osmanlı devri edebiyatında edebî bir terim haline gelmiştir (Altunel 2003: 109; Batislam 2013: 229).

⁷ Özergin, “kalem hesabı”nı da sayıya dâhil ederek eserde 29 tane esnafın ele alındığını belirtmektedir (1966: 4277). Kaynardağ da aynı yaklaşımı benimsemiştir (1992: 68).

⁸ Özergin, eserin taşıdığı ehemmiyeti “Bu kitapçık ait olduğu çağın, İstanbul’daki folklor ve etnografya ile ilgili birçok bilgilerini verdiği gibi, Türk dili bakımından da dikkate değer kayıtları toplamaktadır.” (Özergin 1966: 4277) şeklinde değerlendirirken; Kaynardağ da eser için “*Letaif-i Esnaf* adındaki bu kitapçık, televizyon, radyo ve gazetenin bulunmadığı bir zamanda herhâlde epeyce ilgiyle karşılanıp gülüşmelere neden olmuştur. Bugün yine olanca sevimliliği ile karşımıza çıkıyor ve inceleme yapacaklar için çeşitli malzeme sergiliyor. Baştan sona dikkatle incelenecek bir kitaptır *Letaif-i Esnaf*.” (Kaynardağ 1992: 72) demektedir.

Bu dönemden sonra latifelerin toplanarak yazıldığı mecmualara “letâ'if” veya “letâ'ifnâme” adı verilmiştir. Bunlar, müstakil olarak bir eserde bir araya getirildiği gibi çeşitli konularda hazırlanmış eserlerde de yerini almıştır (Altunel 2003: 109).

Latifeler, XIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar ifadeyi ‘zenginleştirici’ işlevinden dolayı Lâmiî Çelebi’nin ifadesiyle bir “hikmet kaynağı” olarak görülmüştür. ‘Söz oyunu’ olma özelliğinin yanında dönemin dilini ve üslubunu, halk deyim ve söyleyiş unsurlarını içermesi; cemiyet hayatının tarihi, edebî simalarına ışık tutması yönüyle de büyük önem taşımaktadır (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi 1986: 81; Altunel 2003: 109). Ayrıca bünyesinde zaman zaman maksadı aşan anlatılara ve müstehcen ifadelere yer verenleri de vardır.

Latifeleri toplayan başlıca çalışmalar arasında Hatipoğlu’nun (XIV-XV. yüzyıl) *Letâifnâme*, Lâmiî Çelebi’nin (XVI. yüzyıl) *Letâifnâme*, Zâtî’nin (XVI. yüzyıl) *Letâif*, Bursalı Cinânî’nin (XVI. yüzyıl) *Bedâiyü’l-Âsâr* ve Tokatlı Kânî’nin (XVIII. yüzyıl) *Letâif* adlı eserleri sayılabilir (Levend 1971: 43-45; Batıslam 2013: 231-232; Altunel 2003: 109).

Latife kelimesi XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren fıkra, nükte, nekre gibi kavramlarla eş anlamlı olarak kullanılmış; XIX. yüzyılın son çeyreğinde ise daha ziyade sözlü geleneğin ürünü olan ‘fıkra’ türüne ait örneklerin derlenip yayımlandığı bir esere dönüşmüştür (Batıslam 2013: 229; Altunel 2003: 109). Bu dönemde Fâik Reşad’ın *Gencîne-i Letâif*, *Mecmûa-i Letâif* ve *Külliyât-ı Letâif*; Ahmed Fehmî’nin *Letâif-ı Fikârât*’ı; Avanzâde Mehmed Süleymân’ın *Mükemmel Hazîne-i Letâif*; Çaylak Mehmed Tevfik’in *Nevâdirü’z-zarâif*, *Letâif-i Nasreddin*’i, *Bu Âdem*’i ve *Hazîne-i Letâif*’i akla gelen ilk çalışmalardır (Altunel 2003: 109). Hatta bu yüzyılda karşımıza çıkan *Letâ'if-i Esnâf* ve *Letâ'if-i Elgâz* (Beşe 1983) gibi eserler de latifenin, icra bağlamına veya okuma çevrelerindeki yaygınlığına bağlı olarak geniş bir monografik kabiliyete ulaştığını göstermektedir. Bu bağlamda bize göre latifeler, tıpkı hikâyelerde olduğu gibi (Güngör 1999: 143) ‘meddahlar’ veya ‘anlatıcı kimliği ağır basan kişiler’ (fıkra tipleri) tarafından halka anlatılarak/aktararak yayılmış; böylece yeni latifelerin doğmasına kaynaklık etmiş ve zamanla da değişik formlarda yaşamasını bilmiştir. Zira türün ‘latife’den ‘fıkra’ya doğru evrilmiş olması, geleneğin sürerliği bağlamında türün dinamik karakterini açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca son dönem anlatılarında karşımıza çıkan “realist” üslup tarzı (Boratav 1987: 99-105; Elçin 1997: 69-99; Güngör 1999), türün kendi içerisinde yaşadığı bu devinimi hızlandırmıştır. Fakat ‘mizahî’ taraf, türün ayırıcı temel işlevi olma özelliğini her zaman korumuştur.

Latifelerin bir kısmı, yine tıpkı hikâyelerde görüldüğü gibi ‘yazma’lardan ve ‘sözlü kaynak’lardan yararlanılarak XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren basılmaya başlanmıştır (Güngör 1999: 143). Fakat biraz önce de ifade ettiğimiz gibi ürünler (anlatılar), dönemin çevre, kültür unsurları ve toplum hayatını oldukça gerçeğe yakın bir şekilde yansıtmalarını bilmiştir (Güngör 1999: 144-150).

Tespit edebildiğimiz kadarıyla esnaf zümresinin latife formu içerisinde ele alındığı ilk çalışma XVI. yüzyıl divan şairi Zâtî'ye aittir (Çavuşoğlu 1970; Çavuşoğlu 1977). Zâtî'nin *Letâ'if* adlı eserinin Divanlar Katoloğu'nda "mensur mizahi bir risale" olarak adlandırılan birinci kısmında çok sayıda mesleğin çeşitli yönleriyle aksettirildiği görülmektedir (Çavuşoğlu 1977).⁹ Fâik Reşad'ın *Külliyyât-ı Letâ'if*'inde ise esnâflara ait latifeler ayrı bir bölüm halinde bir araya getirilmiştir (Küçük-Gündeş 2013: 413-427).¹⁰ Ayrıca bünyesinde latife barındıran diğer eserlerde de yer yer esnâflara yönelik latifelerin aktarıldığını söyleyebiliriz.

3. OSMANLI DÖNEMİ OKUNAN KİTAPLAR ARASINDA LETÂ'İF-İ ESNÂF

XIX. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı'nın eğlenceye dönük içtimâî yaşamında 'anlatma'nın ve 'dinleme'nin yanında 'okuma'nın da işlevsel bir nitelik kazandığı görülmektedir (Değirmenci 2011: 7-43; Öztürk 401-445). Bu ifade ettiğimiz hususun daha iyi görülebilmesi açısından 1716'da İngiliz büyükelçisi olan eşi ile birlikte İstanbul'a gelen Lady Mary Wortley Montagu'nun mektuplarında İstanbul'un "içtimâî nizamı"na dair aktardığı şu bilgiler oldukça kıymetlidir:

"Osmanlılarda aile ve fert hayatı, bu muhteşem imparatorluğun esas unsurunu teşkil eden Türklere mizaç ve karakter değişikliğini zorlamış. Osmanlı içtimâî nizamında ciddiliğin şekille alakalı tecellileri var. Mesela ben Fatma Sultan'ın sarayına gittiğim zaman sultan, yaşlı halasının yanında başka bir insandı. Ev içinde neşelenmek için

⁹ Mehmed Çavuşoğlu, Zâtî'nin *Letâ'if*'inin birinci kısmını değerlendirirken "Zâtî'nin risalesi birçok yönleriyle fevkalade değerlidir. Önce, hayli kabarık bir meslek kadrosunu içine almaktadır. İkinci olarak, bu mesleklerle ilgili lüzumlu kelime ve deyimleri, kavramları bu risalede buluyoruz. Bunların yanında, risale o devrin sosyal sınıflarından ve tiplerinden oldukça zengin bir miktarı çeşitli yönleriyle aksettirmektedir. Ayrıca, tarihî ve sosyal önemi yanında risalenin dil bakımından da paha biçilmez bir değeri var. Kelime ve deyimlerin tamamına yakın bir çoğunluğu en azından iki anlamda kullanılmışlardır. Bu anlamlardan en az biri o meslek, sınıf veya tipin özellikleriyle ilgili olup diğeri veya diğerleri eş, bazen tamamen karşı anlamdadır. Çoğu zaman kelime ve deyimler kaba, hatta müstehcen anlamlara da delalet etmektedir. Bu bakımdan metin Türk argosu ile ilgilenenler için zengin malzemeleri de içinde bulunduruyor." (Çavuşoğlu 1977: 145-146) demektedir. Gerçekten de eser, 'argo'ya dayalı örüntüsüyle kendine has bir mizahi üsluba sahiptir. Bu üslubun Hasan Nüzhet Efendi'nin üslubuyla benzerliği ise oldukça dikkat çekicidir. Dolayısıyla Hasan Nüzhet Efendi'nin Zâtî'nin *Letâ'if*'inden veya Zâtî'nin *Letâ'if*'inde karşımıza çıkan -belki de zaman içinde geleneksel bir niteliğe bürünmüş- 'mizahi üslup tarzı'ndan etkilendiğini söyleyebilmek de mümkündür. Yine Çavuşoğlu'nun *Letâ'if*'i değerlendirirken sarf ettiği "Çok değişik meslekleri, sınıfları ve tipleri içine alan bu metindeki kelime, deyim ve kavramların bir kısmı bugün için 'ölü' sayılacak niteliktedir." (Çavuşoğlu 1977: 146) şeklindeki ifadenin bizim çalışma konusu yaptığımız *Letâ'if-i Esnâf* için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Her ne kadar bizim ele aldığımız eser, daha yakın bir döneme (XIX. yüzyılın sonları) ait olsa da toplumsal yaşamdaki değişime ve dönüşüme bağlı olarak bazı kelimelerin, tabir ve kalıp ifadelerin işlevini kaybetmesinden dolayı günümüze kadar taşınmadığı ifade edilebilir. Nitekim Özergin de eserin bu yönü hakkında "Bütün risale metninde, ancak yazıldığı çağda kolayca anlaşılabilen meslek deyimleri, ilgili sözcükler, bunlara bağlı cinaslar, söz atmalar, nükteler kullanılmış ve hatta edep dışı imalar da yapılmıştır." (Özergin 1970: 5742) demektedir. Bu yüzden metinde okuyamadığımız yerler parantez içerisine eski harflerle aktarılmıştır (bkz. Ek 1. Metin).

¹⁰ Bu eserde yer alan diğer bölümlere de bakıldığında latifelerin toplumsal yaşamı tümüyle kuşatan bir renge büründüğü açıkça görülmektedir. Bu yönüyle eser, teşekkül ettiği dönemin dokusunu (context) aydınlatır bir nitelik taşımaktadır.

çağrılan hokkabaz ve karagözlere yüksek sesle gülebilmek bile ancak kendi çağdaşlarının bulundukları yerlerde mümkün oluyor. Fakat kadınlarda olsun, erkeklerde olsun, topluluk eğer yaş ve mevki bakımından uygun ise o şekli ciddilik yerini hemen canlı ve coşkun neşeye bırakıyor. Boş zamanlarda okunan el yazması kitaplar içinde latifeler, şakalar, hoş fıkralar olanlarını bilhassa yaşlıların göremeyecekleri yerlere saklıyorlar. Fakat onları o kadar seviyor ve benimsiyorlar ki içindekilerini ezberden biliyorlar.

Osmanlı payitahtında matbaa yok. Tabii ki gazete de yok. Bizdeki hayatı neşelendiren ve muayyen zamanlarda çıkan mecmualar bilinmiyor bile. Türk musikisi iki kısım: Büyük konaklarda dinlediklerim ağır ve hüznün verici melodiler. Fakat halk daha çok neşeli, hareketli parçaları seçiyor ve beğeniyor. Aynı yaş ve seviye içindeki kimselerin konuşmalarına dikkat ettim. Sık sık tebessüm ediyorlar ve anlattıklarının karşılıklarında alaka uyandıracak, merak[la] ve zevkle dinlenecek olmasına itina gösteriyorlar. Anlattıklarının çoğu kendilerinden evvelkilerden dinledikleri ile el yazması latife kitaplarında öğrendiklerinden ibaret olsa gerek... Günün birinde, hadiselerin gülünürken düşündürecek taraflarını ellerine gazete, mecmua, kitap olarak alabilseler nasıl değişecekler." (Kutay 2013: 7-8).

Montagu'nun yukarıdaki tespitleri, dönemin eğlence anlayışına ve 'el yazması' letaif kitaplarının bu anlayış içerisindeki konumuna dair bize çok önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Yani eğlence hayatının karagöz, hokkabaz gibi geleneksel seyir vasıtaları yanında, boş zamanlarda okunan el yazması latife tarzı kitaplara dayalı olarak da geliştiğini açıkça öğrenmiş bulunmaktayız. Bunun yanında mizahın -her ne kadar tuhaf bir şekilde tazim edilmişse de-¹¹ iletişimin en temel araçlarından biri hâline geldiğine ve mizahi anlatıların da 'ezber'e dönük bir yapıyla kuşatıldığına şahit olmaktayız. Dolayısıyla Montagu'nun bu tespitleri, bir taraftan latifelerin toplumsal dolaşımdaki yerini ve işlevini açıkça ortaya koyarken, diğer taraftan bunların 'sözlü kültür ortamı'na dönük bir yapı içerisinde 'yazı' ile de aktarılmaya devam ettiğini açıkça göstermektedir.

Hiç şüphesiz bu aktarım sürecinde matbaanın yaygınlaşması birlikte basılan eserlerin de katkısı büyük olmuştur. Fakat basımı yapılan eserlerle birlikte muhatabı açısından latifelere bağlı eğlence tarzı biraz daha zahmetli bir zevk alanı hâline dönüşmüş olabilir. Zira daha önce sadece belirli mekânlarda (ev, konak, meyhane, kahvehane vb.) okunan 'anlatma' veya anlatılan 'dinleme' sayesinde zahmetsizce giderilen bu ihtiyaç, matbaanın yaygınlaşmasıyla birlikte sadece bireysel 'okuma' şeklinde diğerlerine nispetle daha zahmetli bir niteliğe bürünmüş olabilir. Tabii burada 'kahvehaneler'in daha yumuşak bir geçiş süreci yaşanmasında oldukça etkili olduğunu söylememiz gerekmektedir. Zira bu süreçte Tahtakale gibi hareketli ve marjinal grupların bulunduğu yerlerde açılan kahvehaneler, 'kahve'nin yanında sunduğu tavlâ ve satranç oynama; şiir ve kitap okuma gibi diğer hizmetler sayesinde

¹¹ Cemal Kutay, mizahi el yazması eserlerin okuyucuları tarafından tazime dayalı saklanmalarını, atalarımızın neşeye ve nükteye göz kapamalarından kaynaklanmadığını, bunun "garip" ve "izahı güç şekli çekingenlik" olduğunu belirtmektedir (2013: 9). Bu husus, el yazması letaif kitaplarının niceliğine dair tartışmalarda daima göz önünde bulundurulmalıdır.

bir taraftan meşruiyet alanını daha da genişletirken (Birsell 2001: 11-12), diğer taraftan özel ilgi/zevk alanlarına bağlı kategorik bir sınıflamaya doğru da kendisine kapı aralamıştır.¹² Dolayısıyla 'kahvehane'den 'kıraathane'ye doğru uzanan bu yolda tedavülde olan, özellikle halkın daha çok hoşuna giden yazılmış/basılmış eserleri okuyucunun hizmetine sunan kahvehanelerin katkısının büyük olduğunu söyleyebiliriz (Boratav 1987: 159).

Fâik Reşad'ın *Külliyyât-ı Letâîf*'inde yer alan "Latifeli Tarih" adlı şu latife de bu süreçte kahvehanelerin konumuna dair bize önemli bir ipucu sunmaktadır:

"Bir aralık matbaanın idaresi pek fena bozulmuş. Bu yüzden memûrîn ve amele feok'al-gaye müzayakada kalmıştı. [Karagöz Gazetesi'nin imtiyaz sahibi] Fuad Bey bunları açlıktan vefat etmiş farz ederek her birinin hâl ve sanatına münasip birer tarih söylemişti. Ama kendisi şair olmadığından bu tarihler hakikatte tarih değil, mahza latife kastıyla söylenmiş nâ-mevzun sözlerdir. 'Kırıla kırıla oldu Kırmacı Sadeddin / Tavlanmadı gitti Taocu Ahmed' gibi. Bu münasebetle fakir dahi şunları söylemiştim: 'Hicret etti adem-âbâda Muhacir Ahmed / Derviş Ahmed hu deyip göçtü beka dergahına / Cildi soyuldu açlık ile bak mücellidin / Kavruldu kaldı vah yazık Kahveci Arap / Aç kalmakla olmadı işten yine fariğ / Merdane sebat eyledi Merdaneci Şükrü.'" (Küçük-Gündeş 2013: 222-223).

Yukarıdaki latifede matbaada ortaya çıkan aksamanın sektörel açıdan pek çok alanda olumsuz durumu da beraberinde getirdiği ima edilmektedir. Bunlardan birisi de açlıkla kavrulup kaldığı hâlde yine de işlerini bırakmayan kahvecilerdir. Dolayısıyla kahvehaneler bu süreçte matbaaya entegre bir şekilde meşruiyet alanını genişletmesini bilmiştir.

Diğer taraftan, bu tarz kısa metinleri 'icra'ya dönük olarak değerlendirirsek bunların meddahlar tarafından kaynak bir metin olarak da kullanıldığını düşünebiliriz. Zira "Anadolu sahasında büyük meddahların yetişmesiyle birlikte bu sanatkârlar, yalnız başkalarının yazdıklarını okuyan/anlatan kimseler olmakla kalmamış, bazen yeni hikâyeler meydana getirmişlerdir. Bu eserlerin özellikle İstanbul halkı tarafından beğenilmesi üzerine, iki buçuk asır onlara benzer hikâyeler oluşturulmuş ve anlatılmıştır. [Fakat], XIX. yüzyılın ortalarından itibaren, Tanzimatla başlayan batılı hikâye ve tiyatro anlayışı sebebiyle olsa gerek, meddahlar 'meddah hikâyesi' diye isimlendirilen bu uzun hikâyeleri anlatmaktan vazgeçip *dinleyiciyi güldürmeyi amaçlayan kısa anlatılara* ve taklide yönelmişlerdir." (Güngör 2012: 2).¹³ Dolayısıyla bu tarz latifelerin meddahlar tarafından temsile dönük kullanılmış olması da yüksek bir ihtimal dâhilindedir.

¹² Osmanlı'da zaman içerisinde seslendiği kitleyi çeşitlendirmesine bağlı olarak yedi tip kahvehanenin varlığına şahit olmaktayız. Bunlar: 'Esnaflık kahvehaneleri', 'yeniçeri kahvehaneleri', 'tulumbacı kahvehaneleri', 'aşık kahvehaneleri', 'semai kahvehaneleri', 'meddah kahvehaneleri' ve 'aydın kahvehaneleri (kıraathaneler)'dir (Sökmen 2011: 40-134).

¹³ Vurgu bize aittir.

Bu açıdan *Letâ'if-i Esnâf*'a bakacak olursak öncelikle eserin Hasan Nüzhet tarafından kaleme alındığını belirtmemiz gerekmektedir. Dolayısıyla eserin 'okunmak' maksadıyla ibda edildiğini düşünebiliriz. Hatta bu dönemde 'para kazanma hırsı' ile çok sayıda eserin basımının söz konusu olması (Ulunay, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/13047> (13.04.2017), Hasan Nüzhet Efendi'yi de bu yönde güdülemiş olabilir. Nitekim Hasan Nüzhet Efendi eserin "Sahhâf" kısmında geçen "*Mehâsin-i Ahlâk* üzerine olan te'lifâtı yalnızca satı satırmemeli, *Letâ'if-i Esnâf* gibi içlerinden hisse almalıdır" (Sahhâf, s. 1-2) şeklindeki ifadesiyle bu durumu ima etmektedir. Fakat eserde asıl dikkatimizi çeken husus, anlatılanların gerek dönemin ruhuna gerekse mesleklerin yaşamına uygun olarak oldukça gerçekçi bir şekilde aktarılmış olmasıdır.¹⁴ Şüphesiz bunda dönemin tahkiye anlayışına ait genel kabul ve temayüllerin ve eserin sözlü iletişime dönük dil ve anlatım özelliklerinin katkısı büyüktür. Fakat bize göre asıl büyük pay, eserin aynı zamanda okunduğu mekâna ve hedef kitlesine dönük bir strateji güderek kendi içerisinde de 'bağlam'a dönük bir kurguya sahip olmasına aittir. Örneğin metinde müstehcenliğin yer yer ön plana geçmesi ve cinsel objelere mesleğin anlatıldığı metnin dokusuna (text) uygun bir yapıda yer verilmesi metnin hedef kitlesine dönük bir tasarruf olarak kabul edilebileceği gibi, metnin bağlama yönelik olarak kendi içinde yarattığı kurgunun bir parçası olarak da değerlendirilebilir.¹⁵ Yani bu tarz eserler sadece bireysel okumanın söz konusu olduğu durumlarda bile okuyucusunu anlatılanların 'icra bağlamı'ndan tam anlamıyla koparamamıştır.

4. ESERİN 'METİN' (TEXT) ÖZELLİKLERİ

Diğer araştırmacıların da üzerinde ittifak ettikleri üzere eserin en önemli taraflarından biri 'nükte'ye dayalı yapısıdır.¹⁶ Nitekim bu yapı, mizahın millete dönük yönlerinin tespitinde oldukça işlevsel olan Fowler'ın mizahla ilgili çizelgesine de uygun bir nitelik arz etmektedir.¹⁷ Bu çizelgedeki mizahın 'nükte' çeşidine bağlı olarak

¹⁴ Tabii bunda Hasan Nüzhet Efendi'nin kaynaklarda özellikle vurgulanan mizahi yönünün de katkısı büyüktür. Zira gülmece yazarı, "çevresine alaycı bir açıdan bakacak karakterde olmalı, karşılaştığı olaylarda ilâşilecek sivri ve çukur noktalar bulan anlayış keskinliğine, kavrayış üstünlüğüne sahip bulunmalı, yakaladıklarını ustaca analatabilmelidir." (Levend 1971: 37).

¹⁵ Ağâh Sırrı Levend, klâsik döneme ait metinlerde müstehcenliğin 'toplum' temelli olduğunu vurgulayarak bunun nedenlerini erkeğin egemen olduğu toplum hayatının kısır döngüsünde aramak gerektiğini belirtmektedir. Zira ona göre "toplumda kadının yeri olmaması, erkekleri zevklerinde ve eğlencelerinde yalnız ve baş başa bırakmış, kendi aralarında toplanıp şakalaşan erkekler, yanlarında çekinebilecekleri kadın olmadığı için, kaba saba konuşmayı, karşılıklı sataşmayı, bu yolda yazılanları görenek hâline getirmişlerdir." (Levend 1971: 40).

¹⁶ Nükte, iyi düşünülmüş, ince ve örtülü manalar taşıyan, yarı şaka, yarı ciddi sözlerin genel adıdır (Tural 1993: 119). Nüktede, "iki durum arasında kıyaslama yaparak, bu kıyaslamada sanarkârâne ve hayal gücünü birleştirmek suretiyle yaratılan yeni bir durum" (Türkmen 2000: 1) söz konusudur.

¹⁷ Fowler'ın çizelgesi, mizahın "sosyal fonksiyon"unu, mizahta "ferdî farklılıklar (zekâ, cinsiyet ve milliyet)" ve "kolektif motivasyon" yanında mizahın "edebî yönü"nü de dikkate alan bir özelliğe sahiptir. Fowler'ın çizelgesinde gülmenin çeşitlerine bağlı olarak "motif ve amacı", "alanı", "metot ve araçları" ile "hitap ettiği

Letâ'if-i Esnâf daki mizahın 'motif ve amacı'nın "aydınlatma", 'alanı'nın "kelimeler ve fikirler", 'metot ve aracı'nın "şaşıklık ve sürpriz" ve 'hitap ettiği zümre'nin de "zeki tipler" olduğunu söyleyebiliriz.

"Ey dostum! Biraz da çetele ile söyleşelim. Sen tâzeliğinde pişkin bir adam idin. Şimdi neden böyle bayat bayat söylemeğe başladın. Pek yufka adam değildin. Ekmeğin büyüğü hamûrun çoğundan olur; ammâ hamûrkâr-ı cihânı kader yapar yoğurur. Burasını bilmez misin? Seni zavallı börekçi seni! Herkes senin ekmeğini öpüp başına korken, küfrân-ı ni'metlik itme!" (Ekmekçi, s. 2-3).

Eserdeki *Ekmekçi*'den alınan yukarıdaki parçada dramatize bir şekilde ekmekçiliğin kendine has bir 'nesne dünyası' içerisinde kurgulandığı görülmektedir. Kelimeler, ekmekçiliğe uygun olarak 'nükte'ye açık bir biçimde kullanılmıştır. Dolayısıyla kurguda, kelimeler ve kelimelerin çağrıştırdığı fikirler ön plandadır diyebiliriz. Aslında her ne kadar kelimeler, ilgili mesleğe bağlı olarak hakikî manada kullanılıyor gibi görünse de aslında mecazî bir anlama sahiptir. Bu yüzden de metindeki mizahın söz komiğine bağlı olarak sağlandığını söyleyebiliriz.¹⁸

Aynı zamanda bu durum, metin üzerinde çalışıldığını ve metnin belli bir zümreyi hedef aldığını da açıkça ortaya koymaktadır.¹⁹ Yani Kaynardağ'ın ifade ettiği gibi Hasan Nüzhet Efendi hedef kitlesine yönelik olarak metin üzerinde çalışarak "*Mir'ât*'a bakup da kendini *Sırr-ı Tevhîd* zannetmek", "*Evliyâ Çelebi* gibi ağzına geleni söyleyince adamdan *Burhân* istemek", "*Bahrü'l-ma'ârif* de *Sefîne* sâhibi [olmak]", "*Nişâncı Târîhi* okumağla kişi attığını vuramaz." ve "*Endülüis* okudum deyü Avrupa kıt'asını başdan başa bilemez." (Sahhâf, s. 3-4) şeklinde nükteye dayalı orijinal ifadeler kurgulamayı başarabilmiştir (Kaynardağ 1992: 72). Belki bu süreçte onun Zâtî'nin *Letâ'if*'inden de etkilendiğini düşünebiliriz. Zira ikisinin de üslup özelliklerini birbirine oldukça benzemektedir. Şüphesiz bunda Hasan Nüzhet Efendi'nin içerisinde yer aldığı klâsik

zümreler" tespit edilebilmektedir. "Bu çizelge sayesinde fıkraları, milletleri hatta mizah tiplerini analiz imkânı da doğmaktadır. Ayrıca fıkraların psikolojik zemini tespit edilebilmekte böylece fıkranın milliyeti hakkında da ipuçları yakalanabilmektedir." (Türkmen 2013: 31).

¹⁸ 'Söz komiği', dil aracılığıyla ortaya konulan gülme; 'hareket komiği', genel davranış, hareket ve eylemlerle gerçekleştirilen gülmedir. Hareket komiğinde esas olan mekaniklik, yineleme, tersine çevirme, orantısızlık ve dalgınlıktır.; 'karakter komiği', "söz ve hareket komiğiyle beraber ortaya çıkan anlamlandırmadır." (Eker 2003: 88).

¹⁹ W. James Ong'a göre 'yazı', sözlü kültür ortamının esasını teşkil eden 'söz'e göre 'yapay' bir nitelik taşır. Yani yazılı kültür ortamında eser veren bir sanatkar metnini hazırlarken metin üzerinde istediği tasarruflarda bulunabilir. Metnin üzerinde uzun süre düşünebilir ve istediği zaman geri dönüşler yaparak metnini yeniden şekillendirebilir. Bu durum ise doğal olarak bilincin keskinleşmesini sağlar (Ong 2003: 101-102). Dolayısıyla Hasan Nüzhet Efendi'nin nükteye dayalı anlatım tarzında bilincin keskinleşmesini sağlayan bu ortamın da katkısı olduğu söylenebilir. Fakat Özergin, Hasan Nüzhet'in anlatım tarzına dair "Kitapçığın pek kalem ustası olmayan yazarı, bunları kolayca anlaşılmasını sağlayacak anlamlı cümlelere oturtmadığı gibi, çok kere beceriksizce arka arkaya sıralamakla yetinmiştir." (Özergin 1970: 5742) şeklinde bir eleştiri getirmektedir. Tabii bu eleştiri tartışmaya açıktır. Fakat diğer taraftan kaynakların aktardığına göre (bkz. 4. dipnot) Hasan Nüzhet Efendi, latifeyi yerli yerinde sarf ettiği için latifeleriyle ünlü olmuştur. Dolayısıyla bu durumun yaşanmasında Hasan Nüzhet Efendi'nin hedef kitlesine yönelik olarak daha ziyade sözlü kültür ortamına dönük dil ve ifade vasıtalarına yer vermesinin etkili olduğu düşünülebilir.

kültürün de tesiri büyüktür. Fakat bu durum aynı zamanda metnin hitap ettiği zümrenin kültürel yapısına da işaret etmektedir. Dolayısıyla bu zümrenin de klâsik kültür dairesine yabancı olmadığını söyleyebiliriz. Metinde yer yer Farsça tabirlere yer verilmesi ve her esnaf latifesinden sonra klâsik hikâye geleneğinde görüldüğü üzere latifenin kendi bağlamına uygun bir beytin aktarılmış olması da bu durumla alakalı olarak değerlendirilebilir. Ayrıca bu aktarılan beyitler, kıssadan hisse kabilince mesleğin mazmununa dair bir temas şeklinde de düşünülebilir. Yani ilgili mesleğin latifesine bağlı olarak aktarılan beyitler, okuyucuyu veya dinleyiciyi mesleğin nesne dünyasının dışına taşıyarak 'aydınlatma'ya (hikmet alışverişi) çalıştığını ifade edebiliriz. Zaten Hasan Nüzhet Efendi eserinin "Sahhâf" kısmında sıraladığı diğer kitaplar yanında Letâ'if-i Esnâf'ın temel gayesinin kıssadan hisse almak olduğunu açıkça beyan etmektedir:

"Mehâsin-i Ahlâk üzerine olan te'lifâtı yalnızca satı satırmemeli, Letâ'if-i Esnâf gibi içlerinden hisse almalıdır. Çünkü bu 'âlem Ravzatü'l-ahbâb'dır; insân Emsile-i Muttaride gibi birbiriyle fi'lleşür. Yoksa öyle Dürr-i Yektâ okuyup da 'İlm-i Kelâm'dan ve Müntehâ-yı Merâm'dan çene satmamalıdır. Zübdetü'l-kelâm ve's-selâm." (Sahhâf, s. 1-2).

Ayrıca parçada yer alan ilgili mesleğe ait kelimelerin birbiriyle bağlantılı olarak art arda sıralanması bize meddah anlatılarında karşımıza çıkan "i'lâl"i de hatırlatmaktadır.²⁰ Fakat i'lâlde, tariz yapmak amaçlanırken burada 'aydınlatma'ya dönük bir söylemin tesisi söz konusudur. Parçada 'kader'e yapılan vurgu, bu söylemin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Yani bir taraftan ekmekçilikle alakalı kelimeler sıralanırken, diğer taraftan bu kelimeler dünyasının kahramanı ekmekçiye de yaptığı için kutsiyetine vâkıf olması öğütlenmektedir. Dolayısıyla hem dinleyicinin/okuyucunun, hem de meslek erbabının meslekle ilgili art arda sıralanan kelimelerin büyüüne kapılarak (şaşkınlık ve sürpriz) 'hikmet'e ulaşmalarının amaçlandığı ifade edilebilir. Bunun sağlanması için de Fowler'ın belirttiği gibi muhatabın 'zeki tipler'den müteşekkil olması gerekmektedir.²¹

Metnin bir diğer önemli özelliği de dilinin konuşma diline yakınlığıdır. Metnin bu özelliği Refi Cevad Ulunay'ın belirttiği üzere dönemin eserlerinde karşımıza çıkan

²⁰ İ'lâl, bir kelimenin aslında yapılan tadilatı klişe hâline gelmiş bir cümle ile izah etmektir. Refi Cevad Ulunay i'lâl için, "Bunları biz ezberlerdik. Meddahlar da birbirlerine tariz için isimlerinde (i'lâl) yaparlardı. Mesela Meddah Aşkî, Surûrî için: '- Surûrî aslında Silivri yoğurdu idi. Suyunu çekti, sütünü bozdu Surûrî oldu.' demiş. Buna karşı Surûrî durur mu? O da şöyle cevap vermiş: '- Aşkî aslında fıski idi. Fe'nin gözünden lokomotif geçti, fe yırtıldı ağzını açtı, nokta korktu kaçtı Aşkî oldu.' Aşkî de susmamış: '- Surûrî aslında sürür merhemi idi. Kel Hasan'ın başına sürdüler. Tuhaflığı oradan aldı Surûrî oldu.' Bu nükte yarışına karşı Kel Hasan'ın fena hâlde içerlediğini, hatta küfür ettiğini öğrenenler onu çileden çıkarmak için yine şakaya karıştırmışlar. Surûrî: '- Kel Hasan aslında gül Hasandı. Sonbahar geldi, yapraklarını döktü Kel Hasan oldu.' demiş." (Ulunay 1964) şeklinde bir açıklama getirmektedir.

²¹ Esasında 'mizah'ın 'his'ten ziyade 'zekâ'ya hitap eden bir tarafı vardır. Nitekim Sadık Kemal Tural da gülmenin ortaya çıkması için komik olanın duyguya değil, zekâyı hitap edecek tarzda tertip edilmiş olması gerektiğini belirtmektedir (Tural 1993: 119-120).

genel temayüle de uygundur. Zira bu dönemde “mevzu” ve “tarîhî malumat” yanında “konuşur gibi olan ifade tarzı” okuyanı “büyülemiş gibi sar[makta]”dır (Ulunay, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/13047> (13.04.2017). Hatta Nedim’in bazı şiirlerinde görüldüğü üzere (Kortantamer 1993a; Kortantamer 1993b) bu sayede eser, İstanbul’un günlük hayatından çeşitli sahneleri adeta gözle görülür, elle tutulur bir hâle getirmiştir.²² Ayrıca eserde Karagöz, Ortaoyunu gibi geleneksel oyunlarda çokça karşımıza çıkan monolog ve diyaloglara yer verilmiş olması da onun hedef kitesine veya sözlü kültür ortamında temsile dönük yapısına ait bir tasarruf şeklinde değerlendirilebilir. Dolayısıyla eserin dinleyiciyi veya okuyucuyu da bağlamı içerisinde değerlendirerek sözlü iletişime (ortama) dönük bir anlatı kurgusu yarattığı söylenebilir.²³

Eserde latifedeki mesleğin muhteviyatına ait araçlar ile meslek için önemli bir fon teşkil eden toplumsal yaşama dönük yapı oldukça gerçeğe yakın bir çizgide aktarılmaktadır. Hatta argo tabirlerle bu yapının derinliğine daha da nüfuz edildiği görülmektedir. Yukarıdaki ekmekçiye dair parçada mesleğin içerdiği un, elek, tekne, maya, hamur, kürek ve papara gibi alet ve malzemenin aktarıldığı görülmektedir. Ayrıca eserdeki odunculuğa ait latifede Odunkapusu’ndan kalkıp kayıkla Karaağaç’a giden birinin, bir çınarın altına istiflenmiş bir yığın köskütük sarhoşun manzarası odunculuğa uygun bir fonla aktarılmaktadır (bkz. Ek 1, Hattab, s. 17). Eserde buna benzer bir başka fon da kömüre bağlı olarak ortaya konulmuştur (bkz. Ek 1, Kömürçi, s. 20). Ayrıca *Hattab*’da sarhoş taffesi ‘dalyarak’ ve *Bakkâl*’da bakkal çırağı ‘bızdık’ şeklinde argo tabiriyle muhatap alınarak ilgili mesleğin de dâhil olduğu toplumsal yapıya iyice nüfuz edilmiştir.

²² Burada karşımıza çıkan konuşma diline bağlı olarak gerçekleşen “sahneleme” ve “hikâye etme” özelliğinin XVIII. yüzyıl divan şairi Nedim’in şiirlerinde de karşımıza çıkması oldukça dikkat çekicidir. Kortantamer’in ifade ettiği üzere Nedim dönemin “mekân”, “çevre”, “olay” ve “tip” gibi hususlarını “tasvir”, “hareket unsuru” ve “konuşma dili” sayesinde oldukça başarılı bir şekilde yansıtmışını bilmiştir (Kortantamer 1993b: 339).

²³ Hiç şüphesiz bu söylemde, Selçuklulardan, hatta daha öncesinden beri kesintisiz olarak süregelen “Oğuz ağzı”na dayalı konuşma dilinin de katkısı büyüktür (Kartallıoğlu 2017: 25). Fakat diğer taraftan Mehmet Kalpaklı’nın Evliya Çelebi’nin dilini değerlendirirken söylediği gibi her ne kadar bu tarz metinler ‘edebiyat’ ve ‘kültür’ tarihçileri tarafından ‘sabit’lenmiş birer ‘yazılı metin’ olarak değerlendirilse de esasen bu metinlerin dili ve üslubu ile hedef aldığı okur/dinler kitesinin “algı düzeyi” arasında doğrudan bir ilişki vardır. Yani ‘metin’ ve ‘ses’ ilişkisinin birebir olduğu bu tarz anlatıları birer ‘metin’ olarak görmek yerine, çoğunlukla yazıya dökülmemiş ‘sözel edebiyat ürünleri’ olarak kabul etmek daha doğrudur. Zira bu ortamda “eğer bir metin söz konusu ise onun anlamıyla ilgili ‘kavrama yetisi’ diye bir durumdan söz etmek mümkündür. Eğer bir metnin işitselliğinden bahsediyorsak buna bir anlamda sözel algı diyebiliriz. Çünkü anlatılan hikâyenin ya da dinlenen herhangi bir metnin (şiirin, mesnevinin, destanın ya da *Seyahatnâme*’nin) içeriğini anlamak o metnin ifade etmeye çalıştığı anlamları kavramak yetisine bağlıdır.” (Kalpaklı: 86). Bu da metnin ‘sözlü’ oluşunun, yani ‘anlatıcı’nın söz ve eylemleriyle teşekkül eden dinamik yapısının yanında gerek metin içi gerekse metin dışı sese dönük vasıtalarla mümkündür.

Eserde sahaflığa dair latifede de -belki de- dönemin revaçta olan kitapları sıralanmıştır. Ayrıca parçalardan dönemin sahaflarından Molla Şahap, Hikmet Efendi gibi birkaçının ismini de öğrenmekteyiz (bkz. Ek 1, Sahnâf, s. 57).

Eserin önemli bir tarafı da metindeki deyim ve atasözlerinin metnin bağlamına uygun bir şekilde metinde çokça kullanılmış olmasıdır. Örneğin *Kassâb*'da karşımıza çıkan aşık atmak, kurban olmak, kuyruk acısı çekmek, eti senin kemiği benim olmak ve tulum gelmek gibi deyimler ile 'Her koyun kendi bacağından asılır', 'Atın erkeği gibi sözün de erkeği makbuldür.', 'Koyunun bulunmadığı yerde keçiyeye Abdurrahman Çelebi derler.' ve 'Ürümelerini bilmeyen köpek koyuna kurt getirir.' gibi atasözleri ilgili mesleğin nesne dünyası içinde bir araya getirilmiştir (bkz. Ek 1, Kassâb, s. 4-5). Dolayısıyla metinde, sözlü iletişime dönük 'kalıp ifade' özelliği taşıyan deyim ve atasözlerinin varlığı, bize göre metnin sözlü iletişime dönük kurgusunun en önemli bir parçasıdır. Metin bu sayede kendisi ile dinleyen/okuyan arasında bir 'hikmet' alışverişinin tesisini de geçerli kılmıştır. Hatta eserin telif karakterinin dışında değerlendirebileceğimiz bu kalıp sözlerin yanında eserdeki Farsça tabir ve dizeler ile latife sonundaki beyitleri de bu alışverişin önemli bir parçası olarak kabul edebiliriz.

Ayrıca eserde "elsine-i hamse" ile yani beş dilden (Türkçe, Arapça, Farsça, İtalyanca ve Fransızca) seçilmiş bazı kelimelerin de kullanımıyla "el" ile ilgili kelime ve tabirlerin art arda sıralandığı bir metnin ibda edilmiş olması (bkz. Ek 1, Elsine-i Hamse ile El Üzerine Kaleme Alınan Parmak Hesâbıdır, s. 49-54) da gerek metnin yazı diline bağlı entelektüel çehresine²⁴ gerekse mizahın 'nükte' çeşidine bağlı olarak dinleyici/okuyucu kitlesinde bir 'şaşkınlık ve sürpriz' yaratmak istemesine delil olarak değerlendirilebilir. Belki de bu sayede Hasan Nüzhet Efendi'nin daha çok dinleyiciyi veya okuyucuyu kendisine çekmek istediği düşünülebilir.

5. SONUÇ

Letâ'if-i Esnâf, 'letaifname geleneği'miz açısından oldukça kıymetlidir. Eser sayesinde latifelerin, 'icra bağlamı'na veya 'okuma çevreleri'ndeki yaygınlığına bağlı olarak geniş bir monografik kabiliyete ulaştığını söyleyebiliriz. Ayrıca eser, Osmanlı'nın son dönemlerinde basımı yapılan kitapların çeşitliliğine ve işlevine yönelik de bir örnek niteliği taşımaktadır.

Eser, aynı zamanda mizaha dönük örüntüsüyle Osmanlı'nın eğlenceye dönük içtimâî yaşamında 'anlatma'nın ve 'dinleme'nin yanında 'okuma'nın da işlevsel bir nitelik kazandığını gösteren değerli bir vesikadır. Montagu'nun mektuplarında dile

²⁴ Osmanlı yazı dilini belirleyen ana özellik kullandığı 'söz malzemesi'nin büyük ölçüde 'alıntı' olmasıdır. Çeşitli dillerden aktarılan "bu alıntı malzemenin içinde ilk sırada sayısı belirsiz denilecek ölçüde kelime yer alır, ikinci sırada kimi dil kalıpları ile aktarma kültür unsurları bulunur." (Kartallıoğlu 2017: 24).

getirdiği tespitleri de bu niteliğin sözlü iletişime dönük cephesini açıkça ortaya koymaktadır.

Letâ'if-i Esnâf'ın her bölümünde, anlatılan meslekle alakalı sözcükler, terimler deyimler ve atasözleri nükteye dönük olarak kullanılarak âdetler, aletler ve esnafların elde ettiği ürünlerden söz edilmektedir. Sahaflığın dışında kalan tüm bölümlerde anlam sonda yer alan bir beyitle de pekiştirilmiştir. Eserin beyitler, Farsça tabir ve dizeler ile kalıp sözler dışında tamamen telif karaktere sahip olduğunu ifade edebiliriz.

Metnin dokusunu teşkil eden dile (yazı dili ve konuşma dili), anlatıma ve mevzuya (mesleğe) ait belirleyici hususiyetler, bir taraftan eserin belli bir hedef kitlesine dönük kaleme alındığını ortaya koyarken, diğer taraftan toplumsal yapının belli bir kesitinin (esnaflar zümresi) oldukça gerçekçi bir şekilde aktarımını sağlamıştır. Tabii burada önemli olan en temel husus, söz konusu zümre üzerinden doğrudan 'mizah'a kapı aralanmış olmasıdır.

KAYNAKÇA

- ALTUNEL, İbrahim (2003), "Latife", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 27: 109-110.
- AMBROS, Edith Gülçin (2009), "Gülme, Güldürme ve Gülünç Düşürme Gereksinimlerinden Doğan Türler ve Osmanlı Edebiyatında İroni", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları 4: Nazımdan Nesire Edebî Türler (25 Nisan 2008)*, (Hzl. Hatice Aynur - vd.), İstanbul: Turkuaz Yayınları, 65-85.
- ARSLAN, Mehmet (2014), *Hasan Nüzhet*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, (<http://www.turkedyatitismersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2246> (15.04.2017).
- BATISLAM, Hanife Dilek (2013), "Divan Edebiyatında Latife ve Hezl", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 22, S. 1, 229-242.
- BAYSAL, Jale (2010), *Osmanlı Türklerinin Bastıkları Kitaplar 1729-1875*, İstanbul: Hiperlink Yay.
- BEŞE, Mehmet Vakıf (1983), *Letâ'if-i Elgâz*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, (Yayınlanmamış Lisans Tezi).
- BİRSEL, Salah (2001), *Kahveler Kitabı*, İstanbul: Sel Yay.
- BORATAV, Pertev Naili (1987), *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, İstanbul: Adam Yay.
- BURSALI MEHMET TÂHİR BEY (1972), *Osmanlı Müellifleri*, C. II, (Hzl. A. Fikri Yavuz - İsmail Özen), İstanbul: Meral Yay.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (1970), "Zâtî'nin Letâyifi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. XVIII, 25-51.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (1977), "Zâtî'nin Letâyifi - II", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. XXII, 143-161.
- DEĞİRMENÇİ, Tülin (2011), "Bir Kitabı Kaç Kişi Okur? Osmanlı'da Okurlar ve Okuma Biçimleri Üzerine Bazı Gözlemler", *Tarih ve Toplum: Yeni Yaklaşımlar*, S. 13 (Güz 2011), 7-43.
- EKER, Gülin Ögüt (2003), "Fıkralar", *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, C. 3, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 63-130.

- ELÇİN, Şükrü (1997), "Kitâbî, Mensur, Realist İstanbul Halk Hikâyeleri", *Halk Edebiyatı Araştırmaları* 2, Ankara: Akçağ Yayınları, 69-99.
- FÂİK REŞAD (2013), *Külliyât-ı Letâif*, (Hzl. Serhat Küçük - Akif Gündes), İstanbul: Kesit Yay.
- GÜNGÖR, Şeyma (1999), "İstanbul Halk Hikâyelerinde Çevre, Kültür Unsurları ve Toplum Hayatı", *Türkler Ansiklopedisi*, c. 9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 143-150.
- GÜNGÖR, Şeyma (2012), "IV. Murad'ın Yer Aldığı İstanbul Meddah Hikâyelerinde Sosyal Durum ve Toplum Hayatı", *Bir Meddah Hikâyesi Börekçi Güzeli*, (Hzl. Ünver Oral), İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1-20.
- GOODY, Jack (2009), "Sözlü Kültür", (çev. ?), *Millî Folklor Dergisi*, 83 (Güz 2009), 128-132.
- İNAL, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal (1988), *Son Asır Türk Şairleri*, c. III, İstanbul: Dergâh Yay.
- KALPAKLI, Mehmet (2012), "Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi ve Osmanlı Kültürünün Sözlüğü / İşıtselliği", *Evlîyâ Çelebi'nin Sözlü Kaynakları*, (Hzl. Öcal Oğuz ve Yeliz Özey), Ankara: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, 85-91.
- KARTALIOĞLU, Yavuz (2017), *Osmanlı Konuşma Dili*, İstanbul: Kesit Yay.
- KAYNARDAĞ, Arslan (1992), "Eski Esnaflarımızla - Bu Arada Sahhaflıkla İlgili Bir Kitap: Letaif-i Esnaf", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Dergisi Belge Bilgi Kütüphanesi Araştırmaları*, S. 3, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 67-72.
- KUTAY, Cemal (2013), *Osmanlı'da Mizah*, İstanbul: Acar Bilgi Merkezi Yay.
- KORTANTAMER, Tunca (1993a), "Nedim'in Şiirlerinde İstanbul Hayatından Sahneler", *Eski Türk Edebiyatı Makaleler*, Ankara: Akçağ Yayınları, 337-391.
- KORTANTAMER, Tunca (1993b), "Nedim'in Manzum Küçük Hikâyeleri", *Eski Türk Edebiyatı Makaleler*, Ankara: Akçağ Yayınları, 391-413.
- KORTANTAMER, Tunca (2007), *Temmuzda Kar Satmak*, Ankara: Phoenix Yay.
- KÖPRÜLÜ, Fuad (1943), "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", *Belleten*, c. VII, S. 27, 379-522.
- LEVEND, Ağâh Sırrı (1971), "Divan Edebiyatında Gülmece ve Yergi (Hezl ve Hecv)", *Belleten*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 37-45.
- NAZLI, Aysen, "Letâ'if-i Esnâf", (<http://www.aysennazli.com/letaif-i-esnaf.html>) (10.04.2017).
- NESİN, Aziz, (1973), *Cumhuriyet Döneminde Türk Mizahı*, İstanbul: Akbaba Yay.
- ONG, W. J. (2007), *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözlü Teknolojileşmesi*, (Çev. Sema Postacıoğlu Banon), İstanbul: Metis Yay.
- ÖZERGİN, M. Kemal (1966), "Letaif-i Esnaf", *Türk Folklor Araştırmaları*, S. 209 (Aralık 1966), 4276-4277.
- ÖZERGİN, M. Kemal (1966), "Letaif-i Esnaf'dan: I. Ekmekçi", *Türk Folklor Araştırmaları*, S. 209 (Aralık 1966), 4276-4277.
- ÖZTÜRK, Zehra (2007), "Osmanlı Döneminde Kiraat Meclislerinde Okunan Halk Kitapları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 5, S. 9, 401-445.
- SÖKMEN, Cem (2011), *Aydınların İletişim Ortamı Olarak Eski İstanbul Kahvehaneleri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- TURAL, Sadık Kemal (1993), *Edebiyat Bilimine Katkılar*, Ankara: Ecdâd Yay.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, "Latife", c. VI, İstanbul: Dergâh Yayınları, 109.
- TÜRKMEN, Fikret (2000), "Osmanlı Döneminde Türk Mizahı", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. 4, 1-10.

TÜRKMEN, Fikret (2013), "Fowler'in Mizah Tasnifi (1926)", Seyyid Burhaneddin Çelebi, *Nasreddin Hoca Lâtifeleri*, (Hızl. Fikret Türkmen), İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 27-39.

ULUNAY, [Refi Cevad] (1964), "Takvimden Bir Yaprak: Meddahlar", *Milliyet Gazetesi*, 17 Mayıs 1964.

ULUNAY, [Refi Cevad], "Halk Romanları ve Halk Romancılığı", (<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/13047>) (13.04.2017).

Ek.1. METİN

LETÂ'İF-İ ESNÂF

“Ekmekci”

(2) Efendi! İşte biz de unumuzu eledik, elegimizi asdık. Dün ahşam tekne kazındısı olarak bir iki ağız ekmek çıkarmışydık. Olanca mâyemizi hamûr işine karışdırdık. Müşterîlerden ‘Abdü’l-mennân Efendi ni’met-i gayr-ı müterakkibe olarak, birkac yüz guruşun üzerine çöreklenerek gevrek gevrek gülererek küredi gitdi. Hamûr size yetişmedi.²⁵ Biz paparayı²⁶ yedik.

Ey dostum! Biraz da çetele ile söyleşelim. Sen tâzeliginde pişkin bir adam idin. Şimdi neden böyle bayat bayat söylemege²⁷ başladın. Pek yufka adam degildin. Ekmegin büyüğü hamûrun çoğundan olur; ammâ hamîrkâr-ı cihânı (3) kader yapar yogurur. Burasını bilmez misin? Seni zavallı börekci seni! Herkes senin ekmegini öpüp başına korken, küfrân-ı ni’metlik etme! Bir kerre de fodulaya alışur isen, senin ekmegine yağ mı sürülmüş olur? Ben onu bunu bilmem. Kendim de ekmek yogurabilürim. Sen beni dipsiz kîle, boş an bâr mı zan idersin; yohsa suyu çekilmiş yel degirmeni mi? Ben adama bugdayın kaç kîrât olduğunu gösteririm. İki su bir ekmek yerini tutdğı mîzânü’l-mâda ve ekmegi meydânda olanların bereketi nân u helvâda musarrahdır. Daha senin adam olmana bir furun ekmek ister. Çörekci zâde’nin kazan yağlısı üzerine yazdğı hâşiye ma’lûmun degil mi? Bereketin zenbilde olduğunu sen bil de yine mâni’ degil! İstersen şu dakîka ekmegi kes. Seni gidi un irisinin meçhûli seni! Eger bende bir parçacık kırındı kalmış olaydı agzına tıkar idim. Ne çâre, sepetde bir şey kalmadı.

*Dem-i sirişki ile tutmayınca mâyesini
Bizim bu Kanlı Furun bî-nevâyâ nân mı virir*

“Kassâb”

(4) Cânım kassâb başı, koç başın için seni gördükce ödüm kopuyor. Cigerim sızlıyor. Yüregimin yağı eriyor. Lâkin ne çâre, bir koyundan iki deri çıkmaz bilürsünüz. Bizde kelle kulak yerinde, ammâ tüy kabasıyız. Yüze yüze kuyrığına geldik. Ayvaz kassâb, hep bir hesâb deyü geçende koç kaçımı olarak biraz şey göndermiş idim. Karaman’ın koyunu sonra çıkar oyunu deyü işkenbeden birçok söz söylemişsin. Nâfile dalagını şişirmişsin. Bu söz tâ bağırıslara kadar yayıldı. Cigerimi sökecek hâlin yok

²⁵ Hamursuza? (Özergin 1970: 5742).

²⁶ Parayı (Özergin 1970: 5742).

²⁷ Söylenmege (Özergin 1970: 5742).

ya! Sana birkaç satır söz söyleyeyim didikce sen baltaladın. Önümi kesdirdin. Az kaldı ki bir sakat söz söyleyecektim. Herkesi kasup kavurma. Çömlek hesâbına gelmez. Postunda râhat otur. Öyle herkese pay virecek olur isen adamın derisini yüzerler. Kaç guruşun çengelde asıldı kaldı bakalım. Bir parçacık da komşu gayreti gütmelidir. Bir süri koyunun cânına kıyma ile kanıksamışsınız fâ'idesi yok. Her zamân döşden (5) vireceğine ba'zan da buddan kollamalıdır. Atın erkeği gibi sözün de erkeği makbûldür. Vâkı'â kassâb oğluyla aşık atılmaz, ammâ ciger-pârem bak, büyük Karaman'daki kassâbın kıvrıkcık çiragına cânım kurbân olsun. Adamın za'îf vaktinde eski kuyruk acılarını çıkarmak istemez, zîrâ bu pederin hâceye didiği gibi degildir. Bunda eti benim kemigi senindir. Koyunun bulunmadığı yerde keçiyeye 'Abdurrahmân Çelebi derler. Şimdi kurd ile koyun bir yerde gideyor. Meşhûr meseldir: "Ürümelerini bilmeyen köpek koyuna kurd götürür." Benim postunu saymaga vaktim yok. Kuzı Ahmed gibi tuluma gelemem, çünkü her koyun kendi bacağından asılır.

*Bildim o kasâbzâdeyi hûnhâr imiş ey dil
Bezm-i tarab-ı 'işvede gerdân kırışından*

"Bakkâl"

(6) - Ahşamlar hayr olsun! - Dilini eşek arısı soksun! Usta total, ne çalup ne oynyorsun? Düdük makarnası çalıyor mısın? - Efendim, şimdilik bir şey çaldığımız yok. Müşterîler, bizim agzımıza parmak parmak bal çalıyorlar. Biz de vey bala vey bala deyü oynuyoruz. Geçende bizim bızdıga didim, "Ey ogul! Böyle borçlılarını kapudan kovan müşterîleri bula bula bulamaç olduk. Sinek kadar olamıyorsun. O bile pekmezciyi tanır. Bal tutan parmağını yalar, ammâ böyle münkesirü'l-bâl parmağı agzında kalmalı mı yâ! Vâkı'â dükkân, kovan gibi işliyor, lâkin ağaların hepsi akçeye gelince arı begi gibi petekden vızlıyorlar. İşte bunlar hep ogul balıdır. Baldız hânım balı yemiş diyorlar. Haydi git, biraz tatsızlık it didim. Kendi bakayım daha gelmedi. Vebâli boynuma, geçen sene anabalı bir tüccârdan aldığım Baba Tağı yağının bahâsını geldi istedi. Ticâretini vaz geçdim. Anasını vir didi. Anamı s..di. Evvelki zamânda yüz elli iki yüz lira kemerde sucuk gibi yedek turur (7) idi. Karı bakkâldaki kutu balını parmakla gösterirler idi. O vakit, bakkâl çıraqları, kaşkaval çalarsa dil altı olur, derlerdi. Şimdiki uşaklar öyle tuluma gelmiyor. Lor içinde yansunlar eski ustalar. İki üç senelik küflenmiş basdırma bahâsında dilini g..ne sokup dilki gibi siner idi. Şimdikiler kelle kulak yerinde, ammâ beş para kaşar parasına gelince kurdlanıyorlar. Tuzlayım da kokmasunlar. Kanı eski okkalı ustalar kanı? Vâkı'â bunlar, iki dirhem bir çekirdek, ammâ topı okkada üç yüz dirhem eksik. İki mûm bir paraya iken itdigimiz zevkler şimdi fitil fitil burnumuzdan geleyor. Kangı derdime yanayım. Yemen kahvesini Hicâz perdesiyle alup bahâsını nâz u niyâz ile tereyagından kıl çeker gibi vireyorlar. Paskalya'da Varnalı Horûsoglu'ndan aldığım yumurtaların yarısı cılk çıktı. Komşunun tavuğu komşuya kaz görünür fehvâsınca Tavukpazarı'nda alış veriş çokdur deyü çiragı oraya gönderdim. Varna pilici gibi nâfile dört beş gün kafes

üzerinde pinekledi. Gerçi yumurta (8) alış verişinde sarısını bulamamak vardır, ammâ böyle yarısını bulamamak hesâbda yok idi. Yumurta kapuya gelince tüccâr adamın akını bokuna karışdırıyor. Yumurtalı tavuğu bulup da yumurtası tavada demek 'âdetâ çocukluk imiş. Ammâ ne çâre, hâzır lop zan iderdim. Aç tavuk kendini arpa an bârında zan ideyor, gerçek imiş. Kapan neccârından Hoca (سكسارك) Çelebi ve (قوفاسكا) bensiz tavuk yemeği gösteririm didigine döndü. Tarısı başına. Bizim Bedros da follukda yatup kalmalı ki civciv çıkarsun. Hîç böyle çürük alış virişe girmemiş idim. Nereye gitsek okka dört yüz dirhem, müşterîlerin kantârı belinde. Böyle havanda su dövmekden[se] memlekete gidüp yan geleceğim, çünkü kantâr agınca memleket kokusu geleyor. Kayseriye'ye gidüp çemen üstünde yuvarlanmalı. Yigirmide iki hisse gedige munsarîf olan ustanın lonca otasında lâkırdısı olmuyor. Tuzumuz kuru degil. Viresi defterini peştemâle koyup da tolaşmayı peşince düşünmeli. Allâh, hayırlu pazar virsün. (9) Yohsa işimiz Hazret-i (اصوسه) kaldı.

*Hoş gelür ehline âlâyîş-i çirk-i dünyâ
Câme âlûdeliği zînetidir bakkâlm*

“Sebzeci”

Mantar gibi yerden bitmez durp meseli bizce degildir. Ben fasülye parasını istedikçe sen çalıdan çalıya sekeyorsun. Tomta bâzîrgân akçeden tolayı başıma kabak yagdırıyor. Artık asma kabagı pârası sallantıda kalsun, ammâ enginâr yüregim yanıyor. Bamyanın yüzünü elliye aldım. Size yigirmi beşe virdim. Böyle tersine alış viriş olur mı? Size pırlanta gibi bir efendi derken yer elması çıktı. Sermâyesine virdiğim beş baş lahana parası yalan dolana gelür. Ammâ karagöz ebeğümeci akçesini hayâl meyâl göreyorum. Senin ne kapuska olduğunu işin başından anladım. Böyle badlıcanıma minnet istemez. Ispanak kabak, yedigi boka bak. Karınbahar parası üzerinden iki yaz geçdi. (10) Ben sana (طوريك) çıkışını gösteririm, ammâ ne çâre ki deli bal kabagından olmaz.

*Hâl-i gaddârı [ki] revnak u fer virdi hattına
Gülüşüyle geldi sebzeye şeb-tâbdan fûrûg*

“Pirinci”

Vâkı'â pirince çok su götürür derler. Meşhûrdur, lâkin bahâsı da mı götürür. Pilav ta'âmın âhîrinde yenür, ammâ parası da en girüde mi virilür? Zengin olayım diyen pilavda su içer. Bahâsının üzerine de mi su içilür? Buraları ben bir dürlü anlayamıyorum. Artık, pirincin taşını sen ayıkla. Temcîd pilavı gibi ısıdup ısıdup söyleyorum, ammâ ne çâre! Gelüp gitmekden ayaklarım şişdi. Payas'a pirince giderken evdeki bulgurdan oldum. Pilava kaşık çalup da bahâsına gelince beni böyle

oynatmak lâıyk degildir. Bu bizim işimiz boş gitdi. Tolu gelsün elin Dimyat’a varsun denildigine döndi.

*Gösterme sakın sofrayı bir softıye yohsa
Dil-sîr olamaz taba pılav yahni kapandır*

“Manav”

(11) - Hâcı Memiş dükkânda ne yemişlerin var bakalım? Tâze yemişler var mı? - Efendim, hâm armud gibi bogazıma tıkıldın. İşte olanca mâl meydânda. Yemişin tâzesi alış virişin endâzesiyledir. Her tâze ye yemiş denilmediği gibi, her yemişin de tâze olması îcâb itmez. Bak, geçende Fındıklı’dan gelürken bir parça Yemiş İskelesi’nde oturdum. Birisi fişne çürüğü ve birisi cevizi birer ferâce giymiş. Birinde böcek kabuguna kaplı ve birinde kavun içine kaplı birer elma (كرک); badem gözli, turunc memeli, ayva göbekli, fısdık gibi iki hânım geçdi. Yanlarında muşmula sûretli, şemmâme yüzli, hıyârcık burunlu, limonî çehre, kızılıcak ayvası gibi bir herîf var idi. Şimdi bunlar yemiş mi yememiş mi? Ben, nasıl bileyim. Kavun değil ki g..ni koklayayım. Ahlatın eyüsini ayu yer derler. Bu kâ’ideye bakılınca yemiş dimeli, çünkü şimdiki tâzeler, kirazın çöpi armudun sapı var diyenler yemişsiz kalur derler. Vâkı’â manav dayı bu da pek bayat söz değil, lâkin cümlesi bir incîr (12) çekirdeği doldurmaz. Ayunun kırk masâlı var kırkı da ahlat üzerine olduğu gibi, altun sarısı deyip karpuzına bakalım. Lâkin şurasını ricâ iderim ki hışır olmasun, üzüm üzüm üzmesün; şeftali ister istemez zerdaliden düdük olmaz dimesün.

- Efendi, efendi! Lâkırdılar (نقائده) asmalar budayım, ‘aklına koruk sıkayım. Böyle salkım saçak sözle sana koca kütük dimezler.

*Didim ki umar meyve-i vaslın dil-i şeydâ
Hep bitdi o kaldı didi ol nahl-i dil-ârâ*

“Şekerci”

Şeker Bayrâmı ‘arefesinde Tatlıkuyu civârında musâdakat olunarak ba’de’s-selâm kıvâm-ı merâma şöyle sevk-i kelâm eyledi ki efendi sizde geçen kand[î]lden sarkmış biraz hesâbımız vardır. İhsân iderseniz çerâğ itmiş olursunuz. Zîrâ geçende dükkânı soydılar. ‘Uryânî erigine varınca aldılar deyü tatlı tatlı konuşup giderken ve luhûk-ı hukûkdan sucuk gibi uzun uzadı bahs iderek inşâ’[all]âh o da virilür biter; (13) [All]âh, agzımızın tadını bozmasun gibi şeker çiynerken, herîf taşırup her şey’i gözine kesdirerek efendi, efendi, ben artık şekerlemeden tekerlemeden bıkdım, usandım. Alacağım yıllanmış peynir şekerine döndi. ‘Akîdeyi miskî bahâsına almak istersin, ammâ Ballıbaba râzî olmaz. Derdimiz in kadar tophâ-yı ‘asel nemîhûred ile i’lân-ı ‘abd-i sa’îd olarak bayrâm beşigine ta’lîk ile tatlı yerinde bağlandı.

*La'l-i lebinden şeker muztaribü'l-hâl olur
Tatlı dilinden 'asel münkesirü'l-bâl olur*

“Aşçı Kadın”

Mûmâ ileyhâ şîrîn gâyet pişkin bir kadın kadıncık olup geldi geleli mâfişle suyuna terîf-i vakt geçirüp ve Karagöz Ebegümeceyi hayâl-i hâtıra getüre getüre iligi kesilüp 'ömründe bir para bahşişe nâ'ile olamadığından aralıkda birkaç (فارس) derdimiz gûyâ Yagkapanı'ndaki dükkânın aylığı geldikde virilecek gibi agzına bir piyâz çalınmaktadır. Bu âna kadar bizden evvelkilerin yağıyla kavrularak şimdilik dadı tuzı yerinde (14) ise de vâlidinin amân ogul dadını kaçırma dimesine bakılınca 'Arap agzından baklayı çıkarup Ramazân bahşişine fâl açarmış, ammâ daha fakîre açmadı.

*Öpdirür illere la'lün bize düş-nâm eyler
Gayra helvâ yedirür haste-i hicrâna söğüş*

“Mekteb Kalfası”

Aktâra geldikde kömür parasından bed'an ile hurûf-ı hecâdan rumûzât göstererek haftalıkda hatm-i kelâma ve oradan dersi çevirüp ta'âma 'atf-ı merâm ile evvelki iftârlardaki kefenli hindî ile şimdiki azadlamadan bişmiş kapamayı (موازته) ve cennet (صود سی) deyü meşhûr olup bu yıllarda a'râfda kalan muhallebiyi yavaş yavaş kendisini gûşe-i niyâza çeken nazlı aş ile mu'âyene ve mukâbele iderek ve üzeri darçnılı tavuk göğsüne içini çekerek hoş ide. Hâce hakkı olmadığı ba'de'l-işrâb konturatosuz diş kirâsı virilmeyeceği agzımdan çıkar çıkmaz kapaması (15) (جفار) mekteb olma[d]ığını anlayup çocuğun (حتمنه) bal mumı yapışdırarak başını omuzladı.

*Ders-i 'aşkı bana ta'lîm idicek hâce-i aşk
Hatt-ı ruhsârına geldikde didi kal burada*

“Su Yolcu”

Merkûmun şimdiye kadar suyunca gidilerek ya'nî masrafının katresi harâm olduğunu bilerek ancak aradan susuz (مسون) için istediği kadar akçeye hiçbir zamânda sudan cevâb virilmeyüp fi-sebîlillâh şarıl şarıl virilüp giderken geçende bu efendinin de işi borı imiş. İki su bir ekmek birini tutar gibi kuru sözlere kanmam. Kırkçeşme'de Sâfi Efendi'nin bahşişlerine agzımın suyu akıyor. Tamlıya tamlıya göl olur. Benim alnımda sâhibü'l-hayrât yazılı degildir. İhyâ idecek değil ya! Megerse begim, Karakulak suyu gibi ne hafif imiş. Evvelce terâzûya vuramadık. Nâfile ben yaş yere yatmam deyü çeşme başında bin dereden su getirerek taşırmaga başlayınca başıma bir bardak soguk su döküldi zanneyledim. Az kaldı ki varup (16) darb lülesini başına

vuracak idim. Gûyâ kendini kemerlerin âb-ı rûyî 'add idiyor. 'Âfiyet olsun deyince denizi içiyor. Dört beş gün evvel yol üzerine dâ'ir kaleme alınan üç bend lâyihayı su gibi ezberletmiş idim. Binâberîn şifâ niyetine diyerek ara sıra (ara sıra) miş yaş biraz şey yedirmedikce yolsuzluğu mûcib olacak.

*Âteş-i 'aşkıyı itfâ' idemez bahr-i muhîr
Mâcerâmız bizim ey dil daha çok su götürür*

"Kanûn Ustası"

Hicâz yoldaşlarından bir tel ehli pîşrev olarak merkûmı bizim hâneye ulaşıdırup lâkin kaç guruh ücret virileceğine dâ'ir evic-ârâ ile bir karâr virilmediğinden nâm-ı müste'âr ile şimdiye kadar gâh düğâh ve gâh segâh ile makâm-ı muhbirde biraz şey virilmiştir. İbtidâları bir müddet aksak semâ'iden pes-perde ile nâz u niyâzda gezinmiş ise de kanûn-ı (مناطر بی) terk ile perdeyi degışdirüp tiz-reftâr ile esb-i kürdiye binerek hisârbûselikden karşıya geçüp (شمایه) dek böyle (17) (نواثر) karabatak dâ'ireye râst gelmedim diyerek tâtârhüzzâmıyla bozuk düzen cura çalarak (چله صریم) 'arazbâra togrı ılgâr eyledi. Meger çalınmaya gelince her telden çalarmış. Rabb'im cümlesinin son hânesini ferahnâk eyleye!

*Sâz-ı dehrin bilüriz perde-birûn oldığını
Mutribâ biz de usûl ile makâmât okuruz*

"Hatt[â]b"

Geçende Odunkapusu'ndan bir kayığa binüp Karaagac'a togrı çeküp gidüp bir söğüt sâyesine sinüp kendi 'âlemimde oturur; 'Şu karşuki tagda bir kuzu meler' şarkısını okuyup turur iken çınârın altında bir yığın köskütük dalyarak serhoş çekirdekden yetişmiş, servi gibi bir fidanı balta girmemiş orman zannıyla etrâfına istif olmuşlar. Nahl-i gülistân-ı zamân ise etrâfındaki Çamkertenogulları'nı âteş-i 'aşkıyla yanar taga döndermiş idi. Tag başından duman insân başından hâl eksik olmadığından Çamlıbel'e sarılmak ve (یدلایی) Deliorman'a salmak (18) efkârıyla içlerine talup bir baltaya sap olmağı gözime kesdirmiş olduğumdan yavaş yavaş kalkup 'Bahar oldu sular çağlar / Mesken oldu bana taglar' türküsünü okuyarak ve tagların şenliklerinden kendimi konyarak uzakdan uzaga orman taşlamaga ve yaklaşıdıkca çınâr gibi içimden yanmaga başladım. Orman-tırâz olan ayular da homurdanmaga başladı. Atarlar taşı elbetde dıraht-ı meyvedâr üzre diyerek gezinüp tururken megerse mîr-i müşârü'n ileyhde başımda kavak yeli esdiğini budak deliginden seyr ü temâşâ ile eski kütük olduğumızı anlamış imiş. Hatt[âb]ogulları'nı Babatagı'nda bıragup seyl önünden kütük kaparım hulyâsıyla ocagınıza düşdüm diyerek oturdığım ağacın köküne geldi, tayandı, yatdı. Fidanın kuvveti köküne giderse yemişi ziyâde lezzetli olur, meşhûrdur didi. Agaca tayanma kurur didimse de kurunun yanında yaş da yanar

gibi miş yaş cevâblar virince bu hâl fakîre tag gibi 'aks eylediginden beni orman kebâbı gibi püryân eyledi. 'Acabâ çekmeye gelür mi deyü (19) bir parçacık daha tartılarak her ağacın bir mîvesi ve her mîvenin bir lezzeti var deyince artık kendüsünün ne Ocakzâde olduğunu bilüp biz de her ustanın bir usûli var deyüp çantadan yuvarlakları çıkarup tekerlemeğe başlayarak dal yazılmak üzre evvel müzâd bir şeftâli istedik. Dalına binmedikçe yemiş yenmez. Şimdi o çamlar bardak oldu deyüp yaprak dökmeyene ta'lik ile daldan dala sekmeğe ve tâb u tûvânımı kesmeğe başladı. Hâce Nasreddîn gibi binilen dal kesilmez. Gel böyle kırı da'vâdan vazgeç. Herkesin ocagina incîr dikmeğe Bağbân Baba râzî degildir. Bunca hattabu'llahın içinden dalyarak dalyarak benim bu derece dalıma binmek kökümü kurutmaktadır. Adamın kütük gibi gözine bakmamalı, özine bakmalı. Herkes taldırınca sonra dal budak başdan çıkar. Bir senelik kalem aşısının yemiş virmesi dâ'imâ kökünün sulanmasındandır. Yoksa kırı kunya yemiş her fidanın harcı degildir. Kütükden kaydını yoklatmış olsanız yine böyle çıkar. Amân ağacıgım bir çam devirmedik yâ! (20)

'Âlî Nejâd'a zemzeme-i 'aşk ider eser
Kûh bülend-i nâleden elbette silinür

"Kömürçi"

- Efendim, Allâh nice nice senelere yetişdirsün!
- Cemî'an Ahmed Re'îs 'Azîzim hoş geldiniz, safâ geldiniz. Nasılsınız, eyü misiniz?
- Elhamdû lillâh.
- Kayık, Harem iskelesinde mi?
- Hayır, daha Çatalca'dadır. Birkaç güne kadar Çatladı'ya yanaşacaktır.
- Öyle ise öteki sefere kalacağız desene!
- Bakalım efendim. Allâh vire tozsuz ve marsıksız olaydı!
- Efendim, marsığı yok, ammâ şu eski hesâbların tozını silkseniz güzel olacak. Zîrâ bu yıl kömür âteş bahâsına. Artık kül olduk!
- Cânım Ahmed Re'îs, ayagının tozıyla sıcaklığına akçe istenür mi? Behey cânım, insâfın yok mı? Bu kadar yanıp yakılacak ne var?
- Mâşâallâh begim papa! Bizim mangırlar Dervîş Mercân gibi üç erba'ın çıkardı. Daha çilesi tolmadı mı? Kömür başınıza vurduğu gibi bahâsı da bizim başımıza vurılıyor. İşte böyle böyle (21) şeylere adamın (اسمائی) yanar ya! Silivri'de kor gibi altunları çuval çuval sayup da sonra böyle sütdürme çöpiyle başdan savulmak insâfsızlık olmuyor öyle mi? Begim, kış kışla gider. Soguklardan degilim. Kömüri elleyerek ve bahâsının vaktini belleyerek almalı. Yohsa bahâsına gelince, sırasıyla

virilür dimemeli. Beni görünce külkedisi gibi sineceginize âteş püsküreyorsun. Tarası alınanlardan ve kalbur üstüne gelenlerden olduğunuzu bu sefer anladım. Bundan böyle mangâl tahtası bayrâm haftası demeyüp para istemeli. Üç yıllık akçeyi önümüzdeki kocakarı soguguna kor mı zannideyorsun! Mangâl başına dizilince kızup, kömür parasına gelince buz gibi soguyorsun. Mart kapudan bakdırır, kazma kürek yakdırır, meselini bilmez misin? Kara kışda Karakemeri'nde 'araba bulunmadığı Tandırnâme'de musarrahdır. Kömürçi Sokagı'na ısınan sonra bel sogukluguna ugrar, meşhûrdur. Mangâl başında buram buram terleyüp de kömür parasında emîrin iti gibi tiril tiril ditirmek ta'âm arasındaki sogukluk gibi (22) degildir.

Bak Ahmed Re'is kuzum! Rüzgârın önüne düşmeyen adam yorulur. Ben borcımı bilür adamum, lâkin ne çâre, iki üç senedir külleme oldum bilürsünüz. Hele sen biraz yelkeni suya indir bakalım biz de yavaş yavaş kıyı sularıyla akçeye yanaşalım. Sen nâfile akındıya kürek çekeyorsun. Elhamdü lillâh, ham hallât bir adam degilsin. Ben (الطوبى) kaçırallı limon kabuğu gibi anaforda gezineyorum. Başdan kara nereye çatdımsa çakıl taşı çıkdı. Birazı önüne (كوجت) gidüp tolgayı başa alarak sofrayı atıyorlar. Ammâ biz hevâ ve hevesimizi aldık. Ümîdburun'u tolaşdık. Keştî-i merâmı 'ummân-ı emâna saldık. Artık işimiz feyz-i Bârî'ye kaldı.

*Bin yıl da olsa 'ömri kişinin ne kârı var
Nûh'un da bir müssâ'ade-i rûzigârı var*

“Saka”

Bok yemiş İspinoz gibi ne düşünüyorsun? Salta markabı kartal kanadı omuzına atup karga bok yemeden yarasa gibi yine kapuya yapışdın. Bak ne güzel (23) birkaç aydır karabatak gibi batmışydın. Yoksa yine memlekete mi gideceksin?

– Evet efendim. Memleketden mektûb geldi. Leglek bu yıl koca getürmüş. Yavrılarım büyümüş. Varup birer uçara gider şahbâz, yigit bulup çiftleşdirmeli. Ne çâre sonra adamın yuvasını yaparlar. Bülbülderesi sakası Atmaca Ahmedle Kumrılimescîd bekçisi yarın yola çıkacaklar. İzniniz olursa inşâallâh berâber gideceğiz.

– Hak selâmetler vire! Ammâ yâhû bizde mangır hû! Parasızlıktan uçayorum. Martı gibi lâşeye karga gibi telâşeye düşdüm. Serçe gibi daldan dala sekeyorum. Bilürsünüz ki evveli kilerde kuş südünden gayrısı bulunur idi. Şimdi gâh kuşhâneye bir parçacık kuşkonmaz koyup ve gâh biraz karga (بوكنى) sığırcık suyuyla kaynadup yiyoruz. Bizden akçe, sülün gibi süzilüp geçeyor. Kaç zamândır pervâzda gezeyorum. Şu kargaşalıkda elime bir av geçeceğini Hüdhüd kafesin önüne gelüp haber virmiş. Çaylak furtunasına kalmaz dimiş. Kuşlara tarı adadım. Bakalım ne zuhûr ider. Geçen yıl (24) Florya'ya bıldırcın avına gitmişidik. Şeytân kulagina kurşun [=metinde kurşul] bir dane uramadık idi. Bu sene elhamdü lillâh çardaga çıksam bir iki sarıasma

bulayorum. Bu da tâli'imîn düzelmesinden olmalıdır. Dün gice rû'yâda kuş tüyi bir yatakda tüylerim ü[r]perdi. Hayırdır inşaallâh, tüyi düzecegimize işâretidir.

– Efendi, efendi! Ma'lûmundur ki ben şimdiye kadar (قيوال) kaval martuval saçmalarıdım. Bin kapancadan kurtuldum. Nice nice böyle tûtnâme rû'yâlarından kuşkundum. Öyle kalbur evine gelür yemleme ile tuzaga tutlur yaban kazlarından olmadığımı bilürsünüz. Hele bir kerrecik elini cebine sok bakalım. Togan Baba'dan ne togar. Beni âzâd itmiş kadar olursınız. Ördege çocuk çış iderken saka su getürdi mi dimeli, ammâ sakanın parasını da su gibi ezberlemeli. Ben kapunun arkasına çizme ile boyly boyuma borca batdım. Kâşkî su istenildikce ara sıra yan çizmeliydi. Şimdi böyle alacağımı kovalıyarak küpe binmezdim. Ekserî suyu içe içe karnı şişe şişe kırba (25) oldum. Zannider de saka parasına gelince alafranga oldum der.

Görünce zâğı hevâda kafesde der tâvus
Bu kaydlar bana bâl-i münakkaşındandır

“Attâr”

– Adamlar kapunun ipini yine kırmışlar. Artık yedek de kalmadı. Böyle hâm hallât ipsiz sapsız heriflerin nihâyet yapacağı budur. Cânım ogul Tâ'ib çarçabuk git, bir ip al gel.

– Efendi, sicim gibi yağmur yağarken ben ip almaga gidemem. İster iseniz rişte-i hesâbı kat' idiniz. Size kulac kulac izin. Artık tâkatim kesildi. İpden kuşaklı oldum. Ben palamarı çözeceğim. Zîrâ çile toldı. 'Attâr bize ip takmıyor. Her 'attârın ipiyle kuyuya inilmez. Viririm der de ipe un serer. Geçen seneki ip parasını öyle bir diline tolamışdı ki çözünciye kadar dizimin bağı çözüldü. Makara gibi söyleyor. Bir ip bahâsı uzun uzadı çıkırğa sarılmaz diyor. Kavî kazığa bağlamadıkça ucunu koyıvırmıyor.

– Amân artık sesini kes!

– Kessen degil, (26) asılsan nâfile. İki canbâz bir ipde oynamaz, meşhûr meseldir.

– Hadi sen bir kerre daha git. Benden mahsûs selâm it. Ben Eyyûb'daki kapudan iskandîl eyledim. Pek kısa zamân içinde elime bir ip ucu geçceğini anladım. Artık bahtımın düğümü çözüldü. İşte eger bu ip parası da dalda asılup kalur ise o zamân viresi (درسنه) balmumu yapışdırsun. Bizde gıcır gıcır tahtasıyla (پورلر). On çift süpürge getür. İki çile de sakız elli (کیسه) ibrîşimi ve bir parçacık da tamla sakızı ve bir tamla da çam sakızı istiyorlar. Amân gıcırı bükme, cevâb getürme patlarım ha!

– Efendiye selâm eyle. Dişlerini gıcırdatmasun. O çamlar bardak oldı. Öyle sidik yarışı idüp de günde bir çış ördegi kıracağına ve gicede beş dirhem güvenlik yakacağına 'aklını başına toplasun. Beş dirhem sarısabur parasına altı sene hiçbir 'attâr tahammül itmez. Şunda kuzu vaktine beş on gün kaldı. Tasma alış virişine mangır lâzım. Kenevîr bâzirgân teremendi masalı dinlemiyor. Benim topaç gibi viresi

(27) arkasında dönmege vaktim yok. Ben fırlıdak degilim. Artık şâb soksa nâfile. Ketten tohumu eküp de turşu lapası bitürmek ister. Öyle santaron toprağı nerede? Kâkûle makûle senin Hindistân cevzine fındık kabuğına girdigini benim içim götürmez. Anason bahâra kalınca baba son terfende niçün olmaz. Bunları bir dürlü anlayamıyorum. Sarmaşık yaprağı üzerine cereyân iden mu‘âmeleye dâ‘ir olan kâğıdı bakıvirince cigerime işledi. Ben ise sizi yaraya merhem derdim. Kürekçioğlu ma‘cûnun dirhemini iki guruşa uyuşırz deyü afyon keyifle bir şeker çiğnemişidim. Darcın kadınla yenibahara toğrı karanfil ticâreti ideceğiz deyü tahmîs önünde kimyonî bir söz söylemişidim. Bunlara para lâzım; bana kutunun kapagını açdırmason.

*Geh berş ü beng ü bâde geh efyûn geh ‘arak
Cümle mükeyyifâtı yeriz keyfe me‘t-tefak*

“Tütünci”

(28) Çubuklı’da bir tütünciye tesâdüfle “Cânım birâder, rengi, güzel kokusu, açık içimi tatlı bogçan var mı?” didigimde “Efendicigim, istediginizden a‘lâ göbek var, ammâ bahâsı biraz yüksekcedir” deyince “Göbek olmasun da biraz aşağısı olsun, daha a‘lâdır” didim. İştirâsına hırslandım ve bahâsının bir parça rutûbetli olmasına da katlandım ise de dükkânın müşterisi olacağımızdan her vakit âteş bahâsına alış viriş itmemek için ehven-i sûretle uyuşsak da îcâb itdikce serden alsak ve müsâ‘ade buyursanız da arada dükkâna gelüp otursak. Fakat ben tumanı toğrı çıksun da kıyılmış hasır olsun diyen salkım saçak müşterilerden degilim. Bana virilecek bogçanın temiz olmasını emel iderim didim. Alacağınız tütünün bir kerre çâşnîsî[n]e bak da sonra pazarlığa girişelim, diyerek tumanı tumanına elime bir sigara tutuşdırdı. Bir nefes çeker çekmez (جلیه) gibi kanım kaynadığından ve tag başından tuman, insân başından hâl eksik olmadığından biz çubuğı tellendirdik, o da (29) âteş gibi bir mercân yetişdirdi. Hâlîme yanup yakılmaga müsâ‘ade ve zülâl-i lutf u ikrâmıyla itfâ‘-ı nâ‘ire-i tahassüre bezl-i mürüvvet fevka‘l-‘âde itmekliği teşekkürle berâber dâ‘imâ icrâsını ârzü eyledigimiz dâd [u] sitedün sûret-i maktû‘iyye rabtını vakt-i âhere ta‘lîk ile gûyâ (كونجینه) âteşinde semender-misâl terk-i cân iderek ‘avdet eyledik. Ol gaddâr âteş-i ‘aşk ile müşterileri yakup külüne bakmayı kâr ‘addeylediginden emel itdigimiz vechile her sabâh hâk-i kademini tûtiyâ-ı çeşm-i iştîyâk itmege cesâret idemedim ise de aramız sogumamak ve kânûn-ı mihr-i muhabbeti bu kış bir kat daha kızışdırmak için bir rûzgâr-ı müsâ‘id zuhûrına müterakkıb olduğım ve dükkânın önünden mürûr itmekde bulunduğım hâlde bir gün tek ü tenhâ oturur iken kurd dumanlı havayı sever meselince tamâm fırsâtdır diyerek dükkâna duhûl ve iktisâb şeref-i hüsn-i kabûl eyledigimi müte‘âkıben ve ikrâmen yeni kıyılmış Yenice’dir diyerek bin yıllık Samsun’ı tayamasıyla oğlanın suyu biraz sert olduğundan artık bunun için pençeleşmege zebûnluk mâni‘ olmasıyla evet senin kavlince (30) bu Yenice ve hem de bu sene mahsûli olmayup oldukça eskice, ammâ bunun ‘âdetâ Samsun olduğunu tüyi tüsi dökülmüş köpekler bile bilür. Her ne ise hâtır için didiginize inanalım. Fakat bizi

kabak terâzû ile tartılır müşteriîlerden zannitmemenizi ricâ iderim. Sen müşteriîleri mîzân-ı insâf ile muvâzene idersin. Herkes de senin 'ayâr ve i'tibârını bilürler. Biz senin Yenice tarlana bir (صچان) tohumu ekmek istemeyiz. Aksaray altıyız, öyle dâm-ı belâ-yı muhabbete düşmek için kenevir ile yemlemege gelemeyiz. Merâmımız meta'nızın eyüsünü almakdır. Şurasını da nasîhat iderim ki şimdiki müşteriîlerin sürümüne bakarak bir müddet kendini dirhem dirhem satarsın, lâkin iki sene sonra yüzün çakmak olmuş gibi kavlar da dükkânda sinek avlarsın. Alış viriş kantara binerse zarar idersin. Binâberîn henüz ravza-ı şebâbetde revnak-tırâz melâhat iken Yafa karpuzu gibi lezîz olan semere-i i'tibârını telef-i kerde-i (سكين) idbâr olmakdan vikâye ile ki acısıyla sonra göt üstüne oturamayasın. Zîrâ böyle tav her zamân ele geçmez. Bafra deyü tavra (31) satma. Bilmez misin ki ispir bile tavlaya tavlaya tavla başı oldu. Her yokladığın çakmak taşı çıkmaz. Zifîri karanlıkda fenârsız geçmenin sonı (لوتل) himmetiyle ayıklanmakdır. Atalardan kalma sözdür: Bıçak acısı sigara ile onulmaz. El-hâsıl, olur olmaz yerde malına kıyma.

*Tönbâki şem '-veş olamaz sûzdan halâs
Âhen hisâra girse de başı tumanlıdır*

“Çorapçı”

Daltaban'da bir ahibâba giderken Hoşkadem câmî'-i şerîfi civârında deste başı kıvrak bir çorapçıya tesâdüf olundukda ayaklarım giri giri gitmege başladığını görünce, efendim, ayagınıza taş mı degdi, neden böyle ayak sürüyorsunuz, didi. Hayır, sizi gördi de uyuşmak istedi, didim. Dükkânı teşrîf eyledi[gi]niz ânda ayagınıza sıcak su dökeceğim, zîrâ pek ayak altına aldınız, çiğneyüp geçmek lâıyk degildir. Biz ayak türâbıyız. İçi tışına mutâbık pek güzel imâm işleri geldi. Geçende takdîm idecek idim. Vakit bulamadım. Kış basmaksızın bir ayak evvel dükkâna gelseniz de (32) bir parça ayak dinlendirseniz. Ayagınız pek ugurlıdır, mutlakâ beklerim deyü ayak basdıgından giderim, ammâ şu şartlarla ki ayagını direyecek ve bu kara bağağın el örgüsüdür, bir bir üzerine on beş hesâbıyla kaç def'a müşteriye gidecekdi de eksigine virmedim diyerek ter ter depinecek ve bir ayak üstünde bin söz söyleyecek ve ayaklarım kara su indirecek ve işi çorap sökügüne döndirecek olursan bir daha ayak basmam didim. Bu kavı ile dükkâna gitdim. Sözinizde sâbit-kadem imişsiniz, hoş geldiniz, safâ geldiniz, kademler getürdünüz kâ'idesini ba'del-icrâ pâ-yı hulyâyı mersâ-ı merâma şu vechle adım adım sevk eyledik ki sana bir iki çift sözüm var. Birisi topuk çalup halkı oynatmamalı. İkinci ayagını tiz tutup devetabanı gitmemeli. Adamın dizinin bağı çözülmeye kadar tek durmamazlık itmemeli. Fırıl fırıl dönmeli, çünkü bu işde biz dönmeyiz olmaz. Sonra adamın içini tışına çevirirler. Bî-hûde tersine mu'âmele görürsün. Çöz bakalım derdimiz.

Efendim, beni baldırı çıplak mı yohsa (33) ayak takımındaki alabacak mı zanneylediniz ki öyle ayagınızın tozıyla çöz didiniz bakalım. Bir parçacık ayak

dinlendiriniz didi de yine çözmege başladı. Çünkü adım başına bir dükkân olduğundan ve alış viriş ise Kalpakçılarbaşı'ndan aşağıya kadar ayak sürüdiğinden ve işin gelişini müşterinin ayak alışından bildiğinden ayagını denk aldı. Ammâ ayak teri henüz kesilmediğinden uğurlu, kademli ola diyemedik. Öyle ayaklarını taşdan esirgemez bir süri düz taban hem-pâlar ile dört ayagını bir yere getürüp de ayagina güvenen kadem da'vâsına gelsün deyü bagırınca ayakları suya irüp ayakdaşlarıyla berâber tabanı kaldırıp ayak patırdısıyla ayak yoluna kaçdılar. Ammâ tabansızmış ha!

*Bezmi ey sâkî yine pür-tumturâk etmez misin
İş ayaga düşdi sen teşmîr-i sâk etmez misin*

“Haffâf”

Ayakdaş sizin efendi de salt kalıp işi imiş ya! Öyle her zamân yan çizme olur mı? Degme patırdıya pabuc bırakmıyor. Buna Başmakçı Dede râzî olmamalı (34) zanniderim pek sag ayak kabına benzemiyor. Ben gitdikçe ayak yoluna kaçıyor. Kendini pabucı büyüğe okutsun. Ara sıra biraz şey virmeli. Biz de işimizi ona uydıralım. Zîrâ işçiler bizi pabucsuz kaçıracaktılar. Ulu orta söz söyleyince pabucı tama atıyorlar. Lâkırdı haffâfları eskiden pabucın altını mı aldın, üstini mi derler idi. Şimdikiler böyle lasdikli söz söylemezler. Ayakdan alış viriş isterler. Geçen seneki pusulanın târîhi hamse ve selâsîn diyeli tokuz ay oldu. Yaş deri gibi uzadı. Götümi sıkı sıkı meşîn büzüklü oldum. Her ahşam mest [ü] lâ-ya'kıl yarım pabucla sürteceğine biraz da borçlulara yamamalıdır. Çünkü tar bir vaktde kalıbı değışdirince adamın ayakları suya irer.

*Rüzgârı itdi ser-gerdân haffâfzâdemüz²⁸
Mest iken yan çizmede şeytâna çarık giydürür*

“Sarrac”

Eger bu sefer de bir kayış idilecek olur ise artık gemi aزیya alacak ve belki bir üzengi parladup (35) terbiyesizlik iderek dizginimize çarpacaktır. Zîrâ sarrâcın kaltak karısı efendi ne kugunsuzmuş. Bütün gün çulluk pilavı yiyeceğine ve bizim agayı gördükçe gözini eger kaşına dikeceğine ve idâre kolanını bu derece küşdeceğine ve sâyisin çiragina çullanacağına ve tîmâr bedelini alup gelin atı gibi tellenüp pullanacağına borcunu bellemeli degil midir? Böyle her hafta yamçı parasını kamçılmalı mıdır deyü işi kavî kazığa tokalamak ister.

*Sarıp iken vâdi-i sâbit bir eyü dizgin idüp
Vehbiyâ anda dahı atımızı oynatdık*

²⁸ Son iki tef'ilede vezin aksamaktadır.

“Terzi”

Etekler ıslık çalarak viresi peşinde gezinmekden igne iplik ve yakayı (يكنه) eklemekden hindî hırkası gibi delik deşik oldum. Bu kerre de bir (تريز) çıkmazsa artık yüzümü çevireceğim. Zîrâ işimiz hep tersine gideyor. Efendiye ipek gibi bir adam derken anında ipligi pazara çıkıdı. Meger uçkuru kendinden cebi delik mîrâsyedi imiş. Ya vaktiyle niçün pervâ idemedik bilmem diyerek etek der-miyân itmiş ise de (حاوی) ters (36) gelerek bir dürlü dikiş tutdıramadı. Astarı yüzünden pahalı oldu.

Bâzîrgân çukayı giymedikse kenârını kuşandık. Herkesin arşununa göre bez virmezler ve kimsenin endâzesiyle ölçüp bicmezler. Halep orada ise arşun buradadır. Öyle enine boyuna söz söyleyenin dilini keserler. Çırağa geçenki (نیش) parasını hesâba geçürmüş idim. ‘Acabâ ütüye mi kaçırdı. İgneden iplige kadar hesâb görülmüş iken bir pantolon parası askıda kalmagıla böyle diz kapaklarına kadar çamurlı söz söylenmez. Önünü arkasını saymalı bir parça dikiş payı bırakmalı. Omuzdan atılncaya kadar dik dik dikilmemeli. (ايليشكى) sökderirim dersin, ammâ adamın agzını yırtarlar. Boyunun ölçüsünü alınca gitmelidir. Seni gidi paçası boklu seni! Ben de senin ne kumaş olduğunu bilürim. Bende de yakası açılmadık söz var, ammâ ne çâre şimdiki biçime gelmez diyerek şimdilik pamuk ipligiyle ilişirdik. Bu da’vâ-yı bî-intihâyı hakkâniyetle kesdirmege mîrî hükm nasb eyledik.

*Gören püskürme benler rûy-ı alında o şûhun dir
Benekli bir kumâş-ı tâzedir Pengâle’den gelmiş*

“Berber”

(37) O usta Serkez başınıza gelen serencâmı Kalpakcılarbaşı’nda Karakaş Arakel’den işitdim. Nâfile işin başlangıcından başlama. Baş başa virüp façandan başlayalım. Bu dünyâda agrısız baş olmaz. Ancak sermâyesi ‘ömrdür. Her şey olur biter. İllâ kösenin sakalı bitmez. Bir başdan bir başa gezine gezine birgün tepesi üze[r]line geleceksin. Aksakal ile kara sakala bıyık altından güldirme! Aksakalıyla çenesi düşkün Karabet’in nasîhat kıla kıla dilinde tüy bitdi. Sen başından büyük söz söylüyorsan dükkânda başına bir takım evbâşân herze vekîlânı toplayup da seri bûnu bok sözlerle akını bokını karışdırma. ‘Tâ-be-tıraş (پرچين) est’ ‘ibâresine masdar ve mazhar ve re’sü’l-mâl dükkân-ı berber i’tibâr olunan ve ser-defter-i süfehânın baş kaleminde muharrer olan güzeşteğânı kazıya kazıya kıl kadar ‘ayıbı yokdur didirmege bak ki ustalar tepe tepe kullansınlar ve başındaki fes tas kebâbı gibi düzülmüş ve gözler aktâr kebâbı gibi süzülmüş. Bıyıklarını burarak sakalının bam teline (38) basup ahşam gidecegi hânenin perdesini kânûn-ı münâzara ile kurarak sakal-ı kâlibıla Şehzâdebaşı’nda başında kavak yeli eserek saçı kırmızıla boyanmış sakalını ak mı kara mı bilmeyüp mûy-ı ‘anber-bûy diyerek kokusu güzel bir kafadâr

arayup tarayan ve ser-levha-i bâhnâme-i zen dostân geçinüp böyle ak bıyıkla kabasakal arasındaki çıtladıya başdan kara yanaşılmayacağını derk idemeyüp Kılburnı Gazinosu'nda burnundan kıl aldırmayan bir alây serâsimenin başbugunu kaz gibi tere yağından kıl çekercesine tarîk-i 'âm üzre yola yola bir hal[a] yola benzet ki babanın bıraktığı sermâyenin ata tüyüne hâlel gelmesün.

Efendi, efendi! Başın var olsun. Her emrin başımla berâberdir. Lâkin bu aralık başım kendime yâr degil ki şu nasihatlardan ser-i mû ayrılmayayım. Herkes başından korkar. Lâkin ne çâre, bir kerre başa geldi. Rabb'im kimseyi başdan çıkarmasun. İnşâallâh döne döne yine yerine gelür. Şimdiye dek ne sakala ve ne de bıyığa minnet eyledim. Kelin medârı olsa başına olur. Herkese sakal tağıdacasına 'aklını başına toplada akça başından (39) tıraş parasını vir de başımdan savul git. Zîrâ ben kimseden saç istemem.

*Dilberi sev yigirmi yaşına dek
Sür safâsını (جاق) tıraşına dek*

“Hamâm”

Lafzı ma'nâsına muvâfık olsun için beş yüz guruşa kadar bir kîse sürinür adam var ise de bu kubbe-i bî-sütûnda hamâmda kurnaya düğünde zurnaya bu derece koşmanın ve ipekli peştemâle yanaşmanın ma'nâsı yokdur. Zîrâ hamâm anası hakkını tastamâm almadıkca zırnık bile virmiyor. Su hakkıçün Zöhre kadın müşteriye ot yoldırıyor. Terini sogutmadan çıkmaya bak. Zîrâ dellâklar soguk almıyorlar. Sıcakca altun istiyorlar. Çünkü cümlesi anadan togma peştemâl kuşanmış ve hepsi yedi su yıkanmış takımdandır. Bir âlây çırılçplak fukarâya Allâh imdâd eyleye!

*Yüzine bakmak ile nefse kanâ'at gelemes
Halvete gel behey âfet sana derdim dökeyim*

“Sâ'atci”

(40) – Vakitler hayr olsun!

– Hayırlı sabâhlar olsun! Vâkı'â dün sabâh dükkâna gelmege söz virmişidik. Lâkin 'âlem-i ['ıyda kurılan dolapların hepsi mihver-i merâm üzere anılmayup bermuktezâ-yı çerh-i felek her şey vakt-i merhûnünde kemâl-i temkîn ile dönerek merkez-i kadr u kismetden bir dakika inhirâf etmeyeceğini degil sizin gibi ustalar vaktiyle Berke'nin kalfası Lorva bile biliyordu. Rabb'im kimsenin 'ayâr u 'itibârını bozmasun. Bir zamân ebu'l-vakt ile baba ogul iken cebimizde horûs sesi işitmedik. Koyun sâ'atleri süriyle cebimizde gezer idi. Şimdi nahs-ı sâ'at kara bahtımla birleşüp meşâli sâ'ate bile (كورك) itdirdi. Binâberîn gâh dâ'imâ eyü sâ'atde olsunlar. Bensiz horûsun ötmesinden ve gâh guguklu sâ'atin sesinden namâza kalkıyorum. Geçende

inekde zencîri kırılınca kura kura az kaldı ki çıldırayazdım. Burc-ı 'akrebde iken yelkovan gibi dâ'ire-be-dâ'ire dönmenin de nihâyeti sâ'at başı gibi durgunluk götüreyor. Vaktimiz tamâm oluncaya kadar çalmadan oynayalım ve muhabbetden girü kalmayalım da (41) varsun kordonu olanlar ilerü gitsünler.

*Şeb-i yeldâyı müneccimle muvakkıt ne bilür
Mübtelâ-yı gama sor kim giceler kaç sâ'at*

“Yorgancı”

- Safâ-yı hâtırla oturak.
- Allâh'a emânet olun! Cânım birâder, sormak 'ayb olmasun ammâ şurası büzük mi?
- Neresi efendiciğim?
- İşte bâlînin dibi.
- Efendim ona (بارده) yaresi dirler.
- Amân fistül olmasun, zîrâ vaktiyle pek götüm yandı.
- Öyle mak'adiniza yom yormayın. Durdukça götünüzden büzükler çıkarayorsunuz. Anı dalı dalına götürüp uydurmak her ustanın götünün harcı degildir.
- Cânım usta, şâ'ir kilim gibi mazmûna döşendiniz. Allâh vire minder altında kalmayaydı. Düzgün olmalı degil mi?
- Hakınız var efendim. Lâkin biz de ma'zûruz. 'Aceleye geldi. İnşâallâh gelecek sene düzeldiriz. Kusûra bakmayın.
- Öyle ammâ kismet olursa buna para virilecek.
- Ne didiniz, kismet olursa mı?
- Evet.
- Amân efendimiz, hesâbı keselim de gidelim. Zîrâ ahşama (ميرکونه) tayanacağım. Vapur şimdi kalkar.
- Hak selâmet virsün. Rabb'im nice (42) nice senelere yetiştirdsün de görüşürüz. Yolunuz düşdükce ara sıra yoklayın.
- Amân begim, gerçek mi söyleyorsun?
- Ya, ne zannideyorsun? Tur bakalım alacağın bir kerre sene sene tayansun. Patlamadın ya şiltenin erkânı var da borcun yok mı? Bir pire için yorgan yakılmaz. Allâh kerîmdir.

- Amennâ efendim, ammâ ma'lûm-ı nezâketinizdir ya, biz 'Yevm-i cedîd rızk-ı cedîd' takımındanız. Hâlimiz ma'lûm. Öyle günlenmiş döşekli yorgancılardan degiliz ki yılarca viresi üstüne yatasınız.
- Artık tayan tayanma keyfe mâ yeşâ verâ-yı perdeden bir şey zuhûrunda pencereden çıkırırm, alurım deyü öyle güveymiş eski püski sözler yaymaga hâcet yok. Emegine acırım.
- Eşref kalfa biz işte şimdi saçaklı begi bulduk. Meger sayvanı kendinden imiş. Emegini helâl eyle.
- Ustacıgım yagma yok.
- Beg (قزنده په) diyor, sen ne söylüyorsun?
- Hele sen bir parça daha koltukla bakalım.
- Ogul omuzla sen. Nâfile mîhlatdı kaldı. Sökilüp gitmekden başka çâre yok. Ne söyledimse hasıraltına gitdi. Beg efendi giceden mütâre imiş. Bilemedik. İşin yok ise biraz da sen yaman. Belki (43) bir parçacık şey sökdürsün.

*N'olaydı bende cihânda misâl-i (کریاسی)
Tedârik itmiş olaydım bir iki top estâr*

“Sarrâf”

- Efendim, ahşamlar hayr olsun. Hayırlı ahşamlar olsun Hoca (حزر)!
- Buyurun, hoş geldiniz, safâ geldiniz. Bu semte sizi kangı rüzgârlar atdı bakalım?
- Efendim, hâk-pâyınıza yüz sürmege her cihetle borçlıyım, ammâ havalar muhâlif begim.
- Çelebi Nesîm ile geçende size haber gönderecektim. Bir aralıkda da otaya gidecektim. Hesâbıma gelmedi. Ba'zı şeyler saydım. Sarf-ı efkâr eyledim.
- Ne gibi efendim?
- Ma'lûm ya, bizim işimiz vâkı'â begde yüzüm yogısa da ne çâre! İnşâallâh hepsini siler atarız. Hîçe saydığımız dörtlükler erbâbı yediyle sekize, tokuza geçeyor. Rabb'im kimsenin 'ayâr u i'tibârını bozmasun. Küblice'ye nakl ideli çömlek hesâbı şaşdı.
- Efendim, başlangıcından başlayacağım ammâ 'afv idersiniz.
- Ne diseniz hakkınız var dostum, lâkin bir kerre iş bu pereseye geldi. Buna paradan başka çâre olmaz.
- Efendim pederin vefâtından (44) berü derecesiz hesâbsız gitdiginiz. (ایفرین) pek kıyak ziyâfetler itdiniz. Bunlar hiçbir vaktin piyasasına sığmaz işlerdir. Kîsenize

elvirirse Borazancıbaşı olabilürsünüz. Lâkin öyle her gice otuz birde sayısız savansız adamın böyle tâb u tüvânını keser. Altun adınız bakır oldu. Ma'lûm-ı zerâfetinizdir ki sayılı gün çabuk gelir. Altmış bir gün va'deli olan senedin müddeti bitdi. Açıkdan aldığınız meteliklere henüz sened virmediniz. Çünkü insânın va'desi gelince borçlu gibi birkaç gün sonraya atılmaz. Nice nice hesâbsız bankerler nakd-i cânını kuru bir tahtada takır takır saydılar. Alış virişde altılık olunca üstünde de lık lık olur, 'Ârabî'de meşhûr meseldir. Pederiniz merhûm böyle yüz seksen guruşa fotin giymemişti. (مامله جی) mestiyile dünyâdan ayagını çekdiği fikrinizdedir ya!

Ey dostum! Biraz da hesâbla söyleşelim. Kem gözle kalp akça sahibinindir. Bereket virsün ki elli sekize kadar güzeşteyi hesâb-ı câriye geçürmüşüdim. Babamın bıraktığı malın anasını alamadığım sandikkârın ma'lûmudur. Ocagımı (45) söndürinceye kadar hesâbı taşırdınız. Pederin kerrât ile virdiği ellişer bin guruşu parmak hesâbıyla karışulaştırdınız. Her kelâmı akçe gibi mahallinde sarf itmeli. Siz bizi birer birer sayar iseniz beşer beşer çekersiniz. Kişi bir parçada insân sarrâfı olmalı. Halk yanında adamı bu derece bozmamalı. Sermâyeden tokuz bini virüp de güzeşteyi yedi üstüne ciro yüzde beş iskonto ile işi (سكوترو) itmekden haberlûdür. Re'sû'l-mâldan alamadığım akçeleri başımın sadakası olarak hesâbdan aşağı vardığımız zamânlar bizi baş üzerinde tutup da şimdi böyle açık bono ile başdan savmak hiçbir kasaya sığmaz dostum.

*Hâtem gibi nâm ister isen semt-i sehâda
Bas mühri temessüklere esnâfı dolandır*

“Dülger”

Bizim lâne, sanki hâne. Bu ana kadar ihtiyârâne vakt geçirüp turur ve beriki tarafı yıkıldıkca öteki tarafa yan gelüp otururken bende bu tarîkin yetmiş yıllık dedesi ve bu pazar-ı sebzezârın mihnet-zedesiyim. (46) Tarîkimizde olanların her biri bir sûretle yapıldı. Benim otam mı yok? Sofam mı yok? Yıldız poyrazında kapılmalar şöyle tursun, kirisler bile birer hava çalıyor. Karayel tarafında yatanlar ekser keseyor deyü feryâd iderek bir hâle yola benzerim hulyâsıyla ötesini berisini yıkarak, kapuları kırarak tamdan düşercesine salkım saçak kendini köşeden gösterdiğini pencereden haber virdiler. Cânım her tarîkin bir yolu ve erkânı ve her kelâmın bir cânı vardır. Geçende bu yolda pek çok söz cereyân eyledi. Bilürsin meşhûr meseldir: Garîb kuşun yuvasını Hak yapar. Otabaşı çarşusundaki Suffeli Hasan Aga'nın konagiyla berâber yaptık dersin. Tavandan düşer gibi söz söylersin. Biz seninle birbirimize desteklenerek vakt geçürmeliyiz. Seni bu pereseye getürünceye kadar ne derece uzakdan şavil eyledigimi bilürsin ya mâbeyn otası gibi iki yüzölçüm istemem. Sen kendini Cerrâhpâşa'daki berber dükkânı gibi 'asel-i hattân ile kesilür mi zannidersin. Evvelki sene eyledigim deve tîmârı tahtamı s..di. Benim Kireçkapusu'nda magazalarım ve Horasancı (47) Ogulları'ndan sarrâfım ve Çiviogulları'ndan ahhâbım

yokdur. Sen öyle Takoz Ahmed'in hânesi gibi cüz'î bir masrafla ölür miyim dersin. Bilürsin ki ben öyle çürük tahtaya basmam. Ya[p]ı taşı yapıdan kalmaz gibi mesellere karnım tokdur. Adamı o odundandır deyü yongaya karışdırıvireyorlar. O zamân cân evi börekci fırını gibi âteş alıyor. Sen elhamdû lillâh öyle bir tar hâne degilsin, koca bir bârhânesin. Başından büyük konak sahipleri hamâmda bile kaşınmaga başlar bilmez misin? Keresteci tulumıyla çatalzeytûnı kestâne yerine yudup da Akyazı tahtasını çıralı (صاروت) yerine deftere yazdıramam. Böyle çarpık (قزافلق) yollama didikçe mübârek yaghâne misin diyerek çifte dolaba gelemem. Geçende çap koguşunda yenedünyâ ile tabân tabâna olan da'vâ henüz kertilüp mîhlânmadı. Poyralık parasında üzerime lata gibi abana abana Venedik dürbinine dönderdi. Yapı yarısında paydos olup da sabâhlara kadar yatakda ırgad muhabbeti itmege vaktim yok. Evdeki pazar çarşuya uymayınca böyle pazardaki ev hic uyar mı? Seni gidi koca vîrâne seni! Beni (48) dîvâne mi zannidersin! Böyle karga gibi kalfalar adamın yuvasını yaparlar. Borc saçağa sarınca borçlıları Hâcî Mandal kapu arkasından savamaz olur. Seni Mi'mâr Sinân gelse enkâzınla ta'mîr idemez. Nerde kaldı ki usta yavan. Sen na'linci keseri gibi hep kendine yonayorsun. Çekic merhûmun çivi çiviye söker fıkrasını dâ'imâ başıma kakayorsun. Ammâ kişi kapusını kendi sa'yiyle kapayacağı kadar açmalı ki borçlular bacadan girmesün. Birisi de başımın yeşiliyle sana yalan mı söyleyeceğim deyüp de günde bin renge giren Kayseriyeli boyacılar Alacahamâm'da Elvân Efendi'nin gazinosuna kumrî gögsi göbek üzerine kanarya sarısıyla kondukdığı bülbülü hezâr kerre söyler de sonra kuş didiği resme kargalar bile güler. Havuzbaşı'ndaki köşke işlediği hevâyî mâ'î balıkları yemleme iderek şu kadar boya alacağım deyü on dane altın ister de sonra akçeyi alır almaz çorçor gibi kapar kaçır. (اغراز) ki fisdıkî makâmla bir (شنی) yapar ki adam bu boya gelinceye kadar öyle şey işitmemişdir. Çıfıdı (49) çividi mürekkep ile karışdırup adamı eşek yerine kor. Arşun arşun nasîhatler itmiş isem de çünkü temeli çürük olduğundan sağlam bir cevâb alamayup yıkılıp gideceğim deyü başından kiremidi savmaga başladı ve meydân otasının dîvârları Bagdâdî Dervîş Kalender gibi gûşe-i niyâza tayandı kaldı.

*Basılma neş'eye tâ mest-i h'âb oluncaya dek
Yanılma kaydına düşme harâb oluncaya dek*

“Elsine-i Hamse ile El Üzerine Kaleme Alınan Parmak Hesâbıdır”

Bir süri el-âlem masharası elmâstrâş yüzini düzgünliyerek bir elinde bir yer elması ve parmağında göktaş bir yüzük bakkâl önünde hâven eli gibi dönerek dönerek ve bir (ازینکه) elinde elden ayakdan düşmüş bir eldiven ve bir takımının da eli cebinde (الماسیه) kılıklı ditreyerek Şehzâdebaşı'nda türbe dirseginden karakola kadar kol kola karı kollamakdan ise kişinin eli altında eli agzına uyar bir yâri veyâhud il eline bakmaz bir el ulağı olsa elbette güzeldir. Lâkin öylesi de elden ele geziyor. Bunun alafrangasının bir vizitesi tokuz (50) (صواتسکه) ve Türkçesinde üçde bir (حیازی) bir direkliye geçiyor. Elde avucda bir şey kalmadı. El elde baş başda il işinden elim

başına degmiyor ki elden birini ulayayım. El elden üstündür 'arşa çıkınca ammâ kisasına el irmez uzununa boy yetmez. İlden beş gurus istenilse parmak hesâbı göstereyorlar. Avıcını yala diyorlar. Tırnak bile virmiyorlar. Anın için iki elim böğrümde kaldı. Rabb'im kimseyi il eline muhtâc itmesün. Yedd-i vâhid usûli her ne kadar cârî degilse de ne çâre elde bulunmuş ile avıc açmakdan yegdir. Çünkü bu işe 'âlemin eli yarar ve herkes dört el ile çabalar. Ben işimi kendi elimle de beceririm ammâ efendim ma'lûm ya bir elin şamatası çıkmaz. İl ile gelen düğün bayrâmdır deyü böyle şeyler el birliğiyle olursa da bir elden çıkan işde başka bir lezzet ve her elde bir dürlü bereket vardır. El-hâsıl elmâsım senin her şeyde elin varmış günâhı varsa elçiye bu zamânda zevâl yokdur. Gel beni il gibi tutma. El altından uyuşdırıvr. Gel şunu el defterine geçür ki hesâb-ı câriye hâlel gelmesün. Mevzû'-ı bahs olan maddeyi zahr-ı (51) varakaya geçürmekle kişi ilerü de gitmez. Tabî'atıyla giri kalur. İşte artık yed-i ihtiyârına yine teslîm eyledim. Sen bilürsin. Kişinin iki eli kanda ve bir eli kulagında olsa yine sözimi dinler. A benim hânım elli tûfî dilli gülüm, avıcında mı gidişmiyor? Avıcın gidişince mutlakâ avıc avıc paralar gelür. Kimse böyle şey yapmamış dersin. El ele virilse bir uci İcel'e ve bir uci da Elbasan'a varır. Hele Rûmeli bu işe pek yarar. Eski el ile yeni il bu yolda kîdem da'vâsına çıkup el birliğiyle eskisine el çekdirildi. Bak buna karı eli gibi Kocaeli de karışmaz, çünkü kıymak lâzım gelür. Bal tutan parmanın yalar. Kişi elindeki işi 'âlemin gidişi gibi kaşığı kaşığı virmeli. Zîrâ yeden biyed kabz olunan bir maslahatı elin işidir elimde başka iş var deyüp de arkaya bırakmamalı. Ele girmiş işden keff-i yed câ'iz degildir. Bu işe herkes el virmez, çünkü beş parmak bir degildir. Elin kirlenür ise işde el suyu elini çabuk tut. Hele tutma da bak tırnaklarını sökerim. Artık sille tokat muhabbetine kalkışmayalım. Ben gurbet (52) ellerini karış karış bilürim. Sonra yumrığı yersin. Bunda parmanın agzında kalacak ne var. Elinle komadığın şey'e tokunma dirler, ammâ bunun için degildir. İster isen serçe parmanınla bahs turalım. Bak bu il gibi degildir, büyüğüne de kalkar. Kendi düşen kendi kalkar, ammâ kendi kalkan da kendi kendine yatar mı? Ya adam sen her şey'e alıksın, böyle şeyleri eline alınca anlamalısın. Elin boşa çıkarsa sonra el emegine ayak direyemezsin. İle gelince hadi hadi de bize gelince mi elin acıdı? İle karşı elini oğuşdırma. Her emrini el üzerinde tutayorum. Sende benim didigimi mevki'-i icrâda tutsan olmaz mı? Elin gâyet hafîfdır. El çabuklığıyla bir iki el daha çevirsen eline filiko çıkar istersin. Eline işe bu kadar nâz el virdi. El-hâletü hâzihî ne güzellerim var ki daha sen eline su dökemezsin. El-amân senin elinden elime şimdiye kadar elimden başka bir şey geçmedi. El el üstünde kimin eli var mı, yoksa çimdik çimdik makarna mı oynayacağız? İl bizi görür de el başı mı oldun dimez mi? Büyüğüne el kalkmaz, adamın eli (53) kurur. Eline tükür. Şimdi elinin perâzvânesine işerim ha! Sen böyle eksik gedigi uyuşdırıvirmelisin. Elli sekiz cemâ'atinin yoklama defteri yekûnuna kendi elimle para yutup virdiğim kalemle eldeki bir zamm ve yek-digerine darb ile zencîr kâ'idesince tokuza taksîm olundukdan sonra mîzân taşarak hâsıl olan küsûrât ile sekrlerle gelen kesiklik münâsebetiyle cümlesi el ele tutuşup ellerini birbirlerine urarak 'Elden ne gelür aglamadan gayrı bu hâle' mısra'ını el pîşrevinden geçdiler. Sen bunu kâr mı zan idersin. El-ân birbirimize geçmişimiz yok. El-ıyâzü billâh şeytâna

uyaydım mutlakâ cîn evine gitmeli idi. Bereket virsün ki yatarken elcinli melcinli okudum. Kabâhat yine bende ki ‘el-cinsü ma‘al-cins’ kâ‘idesini elden bıraktım. Dünyâda kişi yed tavlasi olan bir ustadan peştemâl kuşanmalıdır. İki el bir baş için olur da bir el niçün bir kıça bedel olmaz. Böyle parası elinde müşterî her zamân ele girmez. Artık benim elim ayagım sogudu. Dilim kurudu. Elinden hayr gelmeyen adamlara Allâh kaşınacak tırnak virmesün (54) sana kulaç kulaç (ازك). Elinden geleni ardına koyma. Her işinde parmagım içindedir.

“El-hab”

*Zamân[e] dilberinin imtinân-ı kevnî olmakdan
Tahalluk-kerde-yi sâbûn-ı hammâm olmamız yegdir*

“Kürkci”

- Vaktler hayr olsun Semmûrkaşoglı!
- Hayırlu sabâhlar Feyyûm Efendi cânım.
- Dilkûnün gezüp gezüp geleceği nihâyet kürkci dükkânı denildiği gibi işte biz geldik.
- Hoş geldiniz, safâ geldiniz. Bu dükkânın siz (زر دواسیسکز). Biz sizin dâ‘ireye kapılanalı tüyi düzdük. Yoksa evveleri sıçan tüyünde bir tahta nâfe arkasında kedi gibi üç gün gezerdik.
- Estagfirullâh, ben öyle tuluma gelmem. Pederiniz Bedros Aga’yı da bilürim. Yine sizin gibi mevsim kürkleri giyer idi. Hattâ bir gün bir cılk (قفا) giymiş idi. Başı gömülmüş idi. Biz kendi alış virişimize bakalım. Zîrâ kasım yıldız poyrazıyla girdi. Kış ziyâde olacak gibi gösterir. Deminden servi gibi bir şey gezeyor idi. Başında hayli müşterî var idi. Bilmem kimin (55) üzerinde kaldı. Yoksa usta malı mı idi. Şunu erişdir de biraz kâr virüp alalım.
- Efendim, böyle erba‘în içinde anların yanına yaklaşılmı mı? Esnâfız da (سرجه سی) düzgün kimse kalmadı. Cümlesi tüyi tüsi dökülmüş bir süri adamlar ellerine bir dane (سپیسسی) güzel şey geçince kimisi sırtından kurd gibi salıyor kimisi de köpek gibi bacasından dalıyor. Birbirleriyle çakal gibi ürüyüp bogaz bogaza geleyorlar. Ma‘lûm-ı ‘âlinizdir ki tavşan yatağında ulanur. Geçende Okçioğluyla Karakulaga gitmişidik. Arkasına ördekbaşına kaplı bir başak giymiş. Ana tüyünde elma yanaklı bir (دیب) ammâ yumurta gömilür disem yalanım yokdur. İçerim ditremege başladı. Sonu pot gelecek olmamış olsaydı hemen kürki çevirüp curcunaya başlayacak idim. İşte böylesine bir daha deyüp de üzerinde kalsa da ziyân itmez.
- Dostum öyle arslanlar bizim gibi dilküye kaplanmaz. Kendi gibi bir pehlevân ister.

Şemîm-i nâfeye dâ‘ir sabâda var bir eser

'Aceb o âhda nâzende kâkülün mi tarar

"Sahhâf"

(57) A Mollâ Şahâb geçende Bostân'da Gülistân müzâkere iderken, birkaç cild şey ricâ eylemişdim. Mu'ahharan Dâmâd ile de²⁹ haber gönderdim, el-ân gelmedi. Mutavvel gibi uzadı. Netice-i Efkâr ve Vesiletü'l-merâm ne ise Maksûd'ınızı Muhtasar'ca Beyân buyursanız biz de Miftâhu'l-'ulûm ile Hall-i Rumûz³⁰ itmiş olurduk. Lâkin Tebyîn-i Beyân gibi sathice Takrîr'e kanmam, Edille-i Kâfiye isterim. Zîrâ böyle şeyler Mukaddemetü'l-edeb'e mugâyirdir. Eger Sıyâm hâliyle 'aklımdan çıkdı der iseniz Hayâli hâtırdan çıksun, ammâ hîc olmazsa Hadîka'yı bellemeli degil midir,³¹ a benim gülüm.

'İlm-i 'irfânda Tâcü'l-'ârifîn, tasavvufda³² İbn Kemâl mertebesinde gezinür ve Gülşen-i Ma'ârif'de Hamse-i Nergîsî gibi açılıp Şems-i Ma'ârif'e gelince Kenzü'l-mahfî yolunu tutup, Keşf-i Esrâr itmezsiniz. Herkes Letâ'ifü'l-işârât'dan³³ anlamaz(lar). Vâkı'â Cebir'de yogasa da böyle şeyler Tarîkat'da câ'iz degildir. Rehnümâ-ı Suhûlet'i bilmek Necâtü'l-musallî gibi Ferâ'iz'dendir. Beyânü'l-hak'da böyle muhakkak³⁴ yazar. Mühyyelât'ın ye's-i emeli netice virdiği gibi Şabur Çelebi dahi Kan Kal 'esi'nde kurulup oturınca 'İbretnü'mâ'da sırrı meydâna çıkar.³⁵ Mefhûmun muhâlifî³⁶ fi'l-i ta'cib-i evvel olur. Mehâsin-i Ahlâk üzerine olan te'lifâtı yalnızca satıvirmemeli, Letâ'if-i Esnâf gibi içlerinden hisse (2) almalıdır. Çünkü bu 'âlem Ravzatü'l-ahbâb'dır; insân Emsîle-i Muttaride gibi birbiriyle fi'lleşür.³⁷ Yoksa öyle Dürr-i Yektâ okuyup da 'İlm-i Kelâm'dan ve Münte'hâ-yı Merâm'dan çene satmamalıdır. Zübdetü'l-kelâm ve's-selâm³⁸.

A Hikmet Efendi cânım, sen Muhaveretü'l-hikemiyye'ce Nasihatü'l-Hükemâ'nın rûhı mesabesinde sin. Mu'âllecât-ı Bukrâtiye'de³⁹ Emrâz-ı Beden üzerine olan Müdâvât-ı Emrâz-ı Sakadat'ı Riyâziye'den kurtarup Şifâ'ü'l-emrâz ile karışdırarak hulâsâsını ifâde ve tasrîh ve Tehzîb-i Ahlâk'ın⁴⁰ 'illetlerini teşrîh itmelisin ki Nusret Efendi gidişince hâpı yutmayasın, çünkü şîrâze bozıklığı Emrâz-ı Cildiye'dendir. Mugni'l-tullâb böyle yazar. Ecele dermân oldığını bilsem Şânîzâde'yi viremem.⁴¹ Bilürsin ya Nasihatü'l-Hükemâ'nın

²⁹ Dâmâd ile (Kaynardag 1992: 68).

³⁰ Halli Rûmuz (Kaynardag 1992: 69).

³¹ bellemek gerekmez mi (Kaynardag 1992: 69).

³² tasavvurda (Kaynardag 1992: 69).

³³ Letâif-i İşarat (Kaynardag 1992: 69).

³⁴ muhakkak böyle (Kaynardag 1992: 69).

³⁵ çıkarak (Kaynardag 1992: 69).

³⁶ muhalefi (Kaynardag 1992: 69).

³⁷ Çünkü bunlar Emsile-i Muttaride gibi birbiriyle fiilleşir (Kaynardag 1992: 69).

³⁸ ve İslam (Kaynardag 1992: 69).

³⁹ Muallecat-ül Bukratiye'de (Kaynardag 1992: 69).

⁴⁰ Tezhib-ül Ahlâk (Kaynardag 1992: 69).

⁴¹ virem (Kaynardag 1992: 69).

cânına⁴² okuduk idi. Defterde okudukca yüregim tıp tıp ideyor. Bir de bu sene Leglek *Laklakiyât-ı Hamse* getürmüş. Sahhâf Serçe'den işitdim. *Melheme-i Cevrî*'de ahkâmı 'acabâ nedir?⁴³ Müneccimbaşı *Târihi*'ni yokladım; köhne takvîm *İhtiyârât*'ında bir şey bulamadım. *Ta'bîr-nâme*'ye ve *Zâyice-i 'Âlem*'e bakup *Ni'metullah*'a şükr itmeli. Şu diminki takrîr buyurdığınız⁴⁴ dîbâcenin *Vankulu* okumadığım cihetle lugat ma'nâsını anlayamıyorum. Vâkı'â *Bostân*'da i'râbda mahalli olmayan bir süri⁴⁵ *Evrâk-ı Perîşân* arasında öyle bir söz söylenildi idi.⁴⁶ Bendeniz anı *Tasavvurât*'da (3) kaldı zanneyledim. İftâr vaktinde⁴⁷ *Beyzâvî* mutâla'asından adamın 'aklına başka şey'⁴⁸ gelmiyor. Cümle-i mu'terize olarak bir şey daha söyleyeceğim. Bunu ifâde eyledigine⁴⁹ *Dâmâd*'ın *Şâhid*'i var mı bakalım. Ben⁵⁰ adamı böyle *Mukantarât* ile muvâzene iderim. İşin evveliyâtına⁵¹ ma'lûmât⁵² sahihen olmadığı hâlde, *Zübdetü'l-efkâr* yine hâşiyeler virerek *Dürr-i Nâcî* gibi bogaz bogaza mubâhese, togrısı târihe yazılacak şeydir. Söylediğin sözün sak ve sübki yokdur. *Mir'ât*'a bakup da kendini *Sırr-ı Tevhîd* zannideyorsun. Bu *Makâmât*'da delâ'il-i 'akliye para etmez, akliye isterler. Bir kerre da'vânız ne üzerine *Binâ* kılınacak ise *Gâyetü'l-beyân* olarak bir şerh buyurmalısınız. Yoksa öyle *Evlîyâ Çelebi* gibi agzına geleni söyleyince adamdan *Burhân* isterler. *Risâle-i Ahlâk*'a nazaran *'İlm-i Dürûg*'da Üsküdar'a geçerken telâtumun ziyâdeliginden çubugunu Cihângîr minâresinin kandilinden yakan Kuzûbî Ca'fer Efendi merhûmun cild-i sânisî ve usûl-i fenn-i ta'likâtta menfâsına gideceği gün dîvân çavuşunun kirâ bârgîrini satan Ahmed Beg'in zeyli denilmege şâyeste oldunuz.⁵³ Bu fi'ller size yakışmaz. El-mâzî lâ-yüzker kâ'idesine ri'âyet idecekdîm, lâkin *Nuhbe-i Efkar*'ı *İzhâr*'a yine siz âlet oldunuz. Maddenin hakâyık ve dakâyıkına ma'lûmât kesb itmedikçe *Me'dibetü'l-hitân*'da böyledir deyüp hesâbca kat'-ı rişte-i 'alâka itmemelidir. *Ahkâmü'l-evkâf*'a (4) *Câmi'ü'l-icâreteyn* ile vâkıf ve mutasarrıf olmuş ve *Miftâhü'l-necât*⁵⁴ ile *Rumûzu'l-künûzi* açmış nice nice *Kâmil'ü'l-kelem*'in *Hulâsâtü'l-i'tibâr*'ını *Kitâbü'l-büyû*' bir akçeye satdı. *Defter-i 'Aşk*'ı *Nüzhetü'l-kulûb* gibi *Hüsn-i Dil* ile kabûl iderek *Ravzatü'l-safâ* bilmek *Esrârü'l-aklâm*'da⁵⁵ mukayyeddîr. Gelelim mânâhnü fihimize. Evvelki senenin ders kesiminde aldığınız *Mevkûfât*'ın pusulasını her ne zamân takdîm eyledimse *Dürer Dürer* cebine sokar idin. Vâkı'â *Mevkûfât*'ın ismi müsemmasına muvâfık olsun için bir müddet müzâkerede

⁴² canını (Kaynardag 1992: 69).

⁴³ *Melheme-i Cevrî* de *Ahkâm-ı İcabat*'tır (Kaynardag 1992: 69).

⁴⁴ buyurdugumuz (Kaynardag 1992: 69).

⁴⁵ söz (Kaynardag 1992: 69).

⁴⁶ *Evrak-ı Perîşân* arasında söylendi idi (Kaynardag 1992: 69).

⁴⁷ vakti (Kaynardag 1992: 70).

⁴⁸ bir şey (Kaynardag 1992: 70).

⁴⁹ eyledikte (Kaynardag 1992: 70).

⁵⁰ hem ben (Kaynardag 1992: 70).

⁵¹ evveliyat (Kaynardag 1992: 70).

⁵² malumatı (Kaynardag 1992: 70).

⁵³ olursunuz (Kaynardag 1992: 70).

⁵⁴ *Miftah-ül Necal* (Kaynardag 1992: 70).

⁵⁵ edrarül aklâmda (Kaynardag 1992: 70).

kalsun, ammâ kusûrları ne kâ'ideye ri'âyeten buna kıyâs oluyor. Bunun kangı⁵⁶ kitâbda yeri var. Rabb'im kabır-i şerifini *Ravzatü'l-cinân* eyleye. Yesârîzâde sag olmuş olaydı⁵⁷ seni kît'a-i ketebeden sülüs kalemiyle aşağı varup⁵⁸ böyle geçmiş muharremde alınan *Gurrenâme*'nin *Sâlnâme* misüllü seneden seneye ta'likini gösterirdi. *Mizânü'l-madde* bile bu derece hafifliği Hayâtizâde yutmaz.⁵⁹ Bu yolda olanlara *Bahrü'l-ma'ârif*⁶⁰ de *Sefîne* sâhibi pek suya berâber gitmiştir. Kâşkî bütün bütün batırsa idi. *Nişâncı Târihi* okumagla kişi attığını vuramaz. *Süleymânâme* okumadıkça *Tâcü't-tevârîh* olamaz. *Katerîna* gibi *Endülüs* okudum deyü Avrupa kît'asını başdan başa bilemez. Amân cânım Şahâb, böyle işler *Mizânü'l-edeb*'ce pek sakîl şeylerdir. 'Acabâ *Künhü'l-ahbâr* bizi[m] [için] 'Acâ'ib-i *Mahlûkât*'dan mıdır⁶¹ (5) yohsa *Baytârname* gidişince *Hayâtü'l-hayvân*'da mı muharredir didi. Artık bende yavaş yavaş *Gülşen-i Râz*'ımı *Hadâyîku'l-hakâyık*'da *Şakâyık* gibi açacağım. Zîrâ *Galatât*'ınızın külliyyâtı *Tûtnâme* gibi birbirini vely eyledi. *Mantiku't-tayr*⁶² okuyup da kendini *Tabakâtü'l-arz*'da 'Alî Kuşî gibi uçurmaga *Tayyârname* râzî degildir. Dört kitâb hakkıçün sana olan borclarımı *Kenzü'l-hesâb*'a varıncaya kadar te'diye eyledigimi *Müfredât*-ı 'âlem⁶³ bilir. Bu kadar yalan tolana *Tûmâr*-ı 'ömrin⁶⁴ tahammülü yokdur. Adamı yarın Hak dîvânında Mollâ Kâsım sığaya çeker. 'Akâ'id-i Dîniye'si dürüst olanlar böyle pend ü nasihat etmezler. Yoksa bu gidiş *Müntehibât*-ı 'asr'dan⁶⁵ mıdır? *Îzâhü'l-mekâsıd Zeyli*'nde dersimizi biz de bilelim de hâfız gibi ezberleyelim.

“Kayıkcı”

Coşgunluk 'âleminde rüzgârın önüne düşmeyen adam yorılır, fehvâsınca hevâ ve hevese uyup yavaş yavaş Halıcıoğlu iskelesine indim ki Büyüksuderesi gibi batacak bir âlây yalıcapgınları iki keçeli yayılup oturmuşlar. Karadeniz çoşdı derler, deniz başdan aşdı derler deyü bagıra bagıra talga sayarlar. Fakîr de kalenderâne bir başdan bir başa talgın talgın volta urup tururken hevâ'î mâ'î çuka üzerine balıksırtı su işlenmiş (6) döşemeli bir kayığın kışına kaba rüzgâr bir yigit oturmuş. Bulut arasında hava kollar, ammâ Denizabdallı Bahrî Beg yanında sandal olamaz. Fakîrin eski kenârcı olduğımı anlayınca kıyı sularıya sâhil-i merâma yanaşmaga başladı. Benim de yüregime bir bardak su serpildi. Efendim, nereye gidecekseniz gidelim, zîrâ sabâhdan berü halk sefîne-i Nûh gibi tolup tolup çoban çeşmesine akdılar deyince agzım sulanarak sulara

⁵⁶ hangi (Kaynardag 1992: 70).

⁵⁷ olsaydı (Kaynardag 1992: 71).

⁵⁸ aşağı vururdu (Kaynardag 1992: 71).

⁵⁹ Böyle geçmiş muharremde alınan mizan-ül madde bile bu derece hafifliği Hayatizade yutmaz (Kaynardag 1992: 71).

⁶⁰ *Bahr-i Maarif* de (Kaynardag 1992: 71).

⁶¹ *Künh-ül Ahbar* bizi (bizim için) *Acâib-ül Mahlûkât*'tan mıdır (Kaynardag 1992: 71).

⁶² *Mantık-ül Tayr* (Kaynardag 1992: 71).

⁶³ *Müfredat*'ı *Âlem* (Kaynardag 1992: 71).

⁶⁴ *Tumar*'ı ömrün (Kaynardag 1992: 71).

⁶⁵ *Müntehibât*'ı asırdan (Kaynardag 1992: 71).

gideceğimi işrâb ile hava nasıl didim. Çingâne Sâlih Karayel, şâ'ir Poyraz Lodos, Papasoglu Keşişleme, imâm Kible diyor. Her biri birer hava çalıyor idi. Lâkin bilmem, kangısı toğrıdır didi. Kible olduğunu mihrâb-ı ebrûlarında imâ ider deyince niyet hayr, 'âkıbet hayr didi. Bana o yükde niyetiniz nereye ise gidelim deyüp kürek üzerine kalkup saya kâ'idesiyle yanaşup bizi aldı, ammâ etrâfım deniz kesildi. Bir iki kürek boyı gitdikden sonra kürekleri yağlayarak dizliğin ağını balık tutarcasına bir kerre silküp düzelttikden sonra, ugurlar olsun, kâ'idesini icrâ ile nerelisin, adın nedir, denildikde ismim Selâmet, kendim Denizli'den olurum deyince ne kerem deryâsı olduğu anlaşıldı. Binâberîn biz sâhil-i selâmete yanaşmaga 'akla yelken eyledik. Biz de (اكنه) güldünüz didik. Cinsimiz bir ammâ siz de biraz tatlılık var gibi tatlı tatlı mazmûnlar (7) basınca Fındıklı'dan bağlı bir piyâde Balkapanına 'acabâ kaç dakikada gider deyince böyle kapan mazmûnuna tutulurum. Sonra bendesini bir mahalde kısırdırırm ki cızık cızık bağırsın gibi iskandil ile işi dümen suyuna koyarak dalkayı kışa al, zîrâ mi'dem Çöplük iskelesi gibidir, bulandı geleyor. Sofrayı atacagım, rüzgâr başa vardı. Korkudan kışım varup geleyor. Ben (اليلوي) kaçırdım. Şimdi başdan kara yanaşacağım. Şu yatığı kış altına yerleşdirsem zararı var mı, didim. Efendim, ayaklarım işte şimdi suya irdi. Beg açıktan açığa su kesimine berâber gideyosunuz. Bendeniz Balıkpazar'ından degilim ki kalkandan anlayım. Suyum sertdir. Kış üzerine dâ'ir söz çekemem. İlerüsini pek derin düşünmem dip deyince bogulurum. Bak o taragın altında ne var? Sonra seninle boklaşmayalım. Ahurkapu'dan binmiş olaydın sana denizaygırı derdim. Nâfile akındıya pala çalaysun. Süd limânlık giderken gel şu salındıdan vazgeç. Keşti-i merâmı Mâverâü'n-nehr'de engine salınca adam pusulayı şaşırır da şapa oturur. Gel batasıya gitme yazıktır didi. Amân Selâmet! Her sözi üzerine alaysun. Herkes hamlecilere (صوغوريه) yanaşur. Yalnız bu 'âdet bizde mi zannidersin. Ben kac senelik aylakçılardan olduğımı bilür misin? Hele biraz (8) yelkeni suya indir. Bir parça suyun akındısına git. Ben bu ağızlara kayık yanaşdırmam. İnsânın modası geçince Kartal'a varıyor. Boyacı köyüne varıncaya kadar kaç renge girdik, bilür misin? Havuzbaşı'na çıkacak Çengel'de sallanacak, Ayazma'da istavroz çıkaracak, Fener'de balmumu yakacak, Kırıçesme'de âbdest alacak, Çatladi'ya salacak, Beşiktaş'da uykuya talacak, Bebek'de oynayacak, Kabataş'ı başına çalacak, Hayreddin'de çifte vâv yazacak. Öküzlemeyenine malak emzirtmesiyle karın karına yanaşacak. Harem'e varacak, Begkoz'da paça yapacak, Çubuklu'da sigarasını yakacak, Kandilli'de derdine yanacak, Şeytânakındısı'nda çarpacak Masharaakındısı'nda Şalvar Gazetesi'ne abone olacak. Baltalimânı'na saplanacak. Çingâne iskelesine teymür atacak. Hasır iskelesinde şişe şişe batlayacak. Limon iskelesinde sıkılıp batacak. Sirkeci'de başına sarmsak takacak. Unkapanı'ndan kurtulup kaçacak. Südlince'de kaymak yapacak. Kasımpaşa'da bar bar bağıracak. Emînönü'nde arkaya kalacak, mart havası gibi gâh açılıp gâh kapanacak. Deniz amı gibi küsüp tarılacak. Eyyûb'da yunacak, Defterdâr'da hesâb sorulacak olur ise vâv hâlîme! Hicbir zamânda böyle tolmuş binmemişidim. İnşâallâh sonı selâmetdir.